

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2021

Bc. Nataliya Prokip

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV BOHEMISTIKY

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**LINGVISTICKÉ A DIDAKTICKÉ PROBLÉMY VE VÝUCE
ČEŠTINY PRO UKRAJINSKÉ RODILÉ MLUVČÍ**

Vedoucí práce: doc. PhDr. Marie Janečková, CSc.

Autorka práce: Bc. Nataliya Prokip
Studijní obor: Bohemistika

2021

Poděkování

Tímto z celého srdce děkuji doc. PhDr. Marii Janečkové, CSc., za trpělivost a cenné rady, které velikou měrou přispěly k výsledné podobě této bakalářské práce.

Děkuji též svému manželovi, synům, svým rodičům a přátelům za toleranci, podporu a pomoc.

Prohlašuji, že jsem autorkou této kvalifikační práce a že jsem ji vypracovala pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.

České Budějovice 6. prosince 2021

.....

ANOTACE

Tématem bakalářské práce jsou lingvistické a didaktické problémy vznikající při výuce českého jazyka pro jinojazyčné mluvčí z Ukrajiny a Ruska. Pozornost je tedy zaměřena na obtížné jevy v plánu morfologickém a lexikálním (včetně frazeologie), případně i syntaktickém. Analýza jazykového materiálu získaného z praktické výuky poskytne náměty k řešení některých problematických úseků mluvnice. Cílem bakalářské práce budou návrhy didaktického postupu při výkladu vybraných gramatických a lexikálních jevů a některých doporučení sloužících ke zvládnutí učiva.

ANNOTATION

The topic of the bachelor thesis is linguistic and didactic problems arising in the teaching of the Czech language for foreign language speakers from Ukraine and Russia. Thus, attention is focused on difficult phenomena in the morphological and lexical plan (including phraseology), or even syntactic. The analysis of language material obtained from practical teaching will provide ideas for solving some problematic sections of grammar. The aim of the bachelor's thesis will be proposals for didactic procedure in the interpretation of selected grammatical and lexical phenomena and some recommendations used to master the curriculum.

Obsah

Uvod	8
I Teoretická část	
1.1 Charakteristika slovanských jazyků	10
1.2 Charakteristika ukrajinštiny a její zvláštnosti	17
1.2.1 Hláskosloví	17
1.2.2 Tvarosloví	18
1.2.2.1 Podstatná jména	18
1.2.2.2 Přídavná jména	21
1.2.2.3 Zájmena	22
1.2.2.4 Číslovky	23
1.2.2.5 Slovesa	24
1.2.2.6 Příslovce	28
1.2.2.7 Předložky	28
II Metodologická část	29
III Praktická část	
3.1 Čeština jako cizí jazyk pro krajany	30
3.2.1 Přehled učebnic češtiny pro cizince	32
3.3 Přízvuk v ukrajinštině a výslovnostní chyby Ukrajinců a Rusů	35
3.4 Česká morfolgie a její úskalí pro cizince	37
3.5 Lexikologie	48
3.6 Frazeologie	54
Závěr	63
Seznam literatury	66
Přílohy	69

ÚVOD

Bakalářská práce je zaměřená na lingvistické a didaktické problémy vznikající při výuce češtiny u Ukrajinců mluvících ukrajinsky a rusky, případně Rusů bydlících v Čechách, nebo nově přestěhovaných krajanů. Pozornost se soustředí na jevy v rovině morfologické a lexikální včetně frazeologie, případně i v rovině syntaktické. Jazykový materiál získaný z praktické výuky se stal materiálem pro analýzu. Cílem bakalářské práce jsou návrhy didaktického postupu při výkladu vybraných gramatických a lexikálních jevů a některých podpurných cvičení sloužících ke zvládnutí učiva.

V teoretické části je podána krátká charakteristika češtiny a ukrajinštiny v rovině fonologické a morfologické. Při výuce češtiny jako cizího jazyka je k dispozici celá řada publikací zaměřených na různá témata, zvláště pak na problematiku úseků mluvnice. Při zpracovávání teoretické části využívám práci Radoslava Večerky *Jazyky v komparaci 2* (2009) a *Základy slavistiky a rusistiky* (1979), *Úvod do studia slovanských jazyků* (1955) Karla Horálka, dále *Mluvnici současné ukrajinštiny* (2001) autorů Lešky, Savického a Šiškové, *Cizí jazyk čeština* (2002) a *Kapitoly o češtině jako jazyku nemateřském* (2019) od Milana Hrdličky a jiné.

V praktické části porovnáme obsah a zaměření některých učebnic češtiny pro cizince, detailně těch, které jsou primárně orientované na ukrajinské, případně ruské mluvčí. Provedeme analýzu vybraných gramatických jevů českého jazyka, jak z hlediska studenta, tak i z hlediska lektora, a to na základě dotazníkového šetření. Pozornost soustředíme na dvě skupiny Ukrajinců, jednak na ty, kteří jsou v České republice krátce a hned po příjezdu se účastní jazykových kurzů, tj. na krajany zařazené do projektu Arcidiecézní charity Praha týkajícího se reemigrace Volyňských Čechů. Do druhé skupiny patří Ukrajinci mimo zmíněný projekt a těm se budeme více věnovat v kapitole o frazeologii.

Čeština pro cizince obsahuje řadu úskalí. Obtíže začínají hned v prvních hodinách, např. z hlediska zvukové stránky jazyka: je těžké rozlišit krátké a dlouhé vokály, vnímat rozdíl mezi tvrdým a měkkým „i“, např. *bít a být, mít a mýt*, vyslovit větší skupiny konsonantů, např.: čes. *vlk* – ukr. *vovk*, atd., vyžaduje to velkou koncentraci a snahu.

V rovině morfologické vznikají nesnáze při užívání osobních koncovek v přítomném čase, u pomocného slovesa *být* v minulém čase, u podmiňovacího způsobu, dále při rozlišování gramatického rodu a v deklinaci podstatných jmen.

V rovině lexikální upozorníme na mezijazykovou homonymii a paronymii dvou geneticky příbuzných jazyků. Okrajově se také zabýváme frazeologismy, zvláště shodou a odlišnostmi při jejich užívání v češtině a ukrajinštině.

Závěrem bakalářské práce budou představeny návrhy didaktických postupů při výkladu a procvičování vybraných gramatických a lexikálních jevů.

1 Teoretická část

1.1 Charakteristika slovanských jazyků

Jednou z jazykových skupin indoevropské jazykové rodiny jsou slovanské jazyky, které se štěpí do tří podskupin: západní, východní a jižní. Do západní podskupiny patří polština, horní a dolní lužická srbština, kašubština (pás dialektů na jih od Gdaňska), slovenština a čeština. Jižní podskupina je zastoupena slovinštinou, srbštinou, chorvatštinou, makedonštinou, bulharštinou. Východní podskupinu představují ruština, ukrajinština a běloruština. Současné slovanské jazyky jsou si navzájem značně podobné jak slovní zásobou, tak i gramatickou stavbou. Větší pozornost bude věnovaná východoslovanské a západoslovanské jazykové podskupině.

Západoslovanské jazyky

V této skupině bude detailněji představena čeština jako jazyk srovnávací, její písmo a grafika. Čeština má 42 grafémy, 3 diakritická znaménka: čárku, háček, kroužek. Samohláskové grafémy [...] s tzv. diakritickou čárkou („akutem“), tedy *á, é, í, ó, ú, ý*, označují výslovnostní „délku příslušného vokálu, tedy [a:], [e:], [i:], [o:], [u:] ([y:] výslovnostně [i:]). Grafém *ú* stojí jen na počátku slov nebo uvnitř slov na začátku slovotvorného morfému, např. *úd, neústupný*. V jiných pozicích se [u:] označuje jako *ů*, např. *dům, pánu*. [...]“. Háček se používá nad grafémy označujícími „ostré sykavky *z, s, c*; s háčkem jsou pak literami označujícími sykavky tupé *ž, š, č*. Nad grafémy pro *n, d, t* je háček znakem jejich palatální výslovnosti [n´], [d´], [t´], např. *kůň* [ku:n´], *dás* [d´as], *lat* [lat´]. Touž výslovnost označují písmena *n, d, t* bez diakritického znaménka před *i* ve slovech domácího původu jako *nikdo* [n´igdo], *tichý* [tichi:]. Palatalizovanou výslovnost označují tytéž litery před *ě*, které se vyslovuje jako [e], např. *někdo* [n´egdo]. Stejný grafém *ě* se po labiálách *b, p, v* vyslovuje [je], např. *běžím* [bježi:m], a po labiále *m* běžně [n´e], tady *město* [mn´esto]. Háčkem nad *r*, tedy *ř*, se příslušný grafém stává označením prealveolární vibranty [ř]“ (Večerka, 2009, s. 13).

Česká grafika má spřežku *ch* pro označení velární neznělé frikativy. Také v českém pravopisu je spřežka *dž*.

„V českém pravopisném úzu se graficky nerozlišují neslabikotvorné sonory [r], [l], [m], např. *rvát, lnout, mnout* od sonor slabikotvorných, např. *bratr, vlk, sedm*. Tak jako se neodlišuje ani [u] slabikotvorné a neslabikotvorné, např. *husa, nedouk* (trojslabičné), ale *ženou* (dvouslabičné). Grafická diference *i* a *y* není nositelkou

rozlišení dvou různých samohlásek, vyslovuje se všude [i] nebo [i:], např. *byli* [bili], *bíli* [bi:li:]. Tyto dva grafémy se v českém pravopise užívají dost komplikovaně, zčásti to záleží na výslovnosti předcházejících souhlásek [d], [t], [n], např. *tisk* [t'isk], *tykat* [tikat], zčásti z důvodů morfologických, např. nom. pl. *psi* [psi], a zčásti z důvodů historicko-etymologických, např. *silný* [silni:]“ (Večerka, 2009, s. 14).

Dále představíme přehled změn v rovině hláskosloví, morfologii a syntaxi od Radoslava Večerky.

Hláskosloví

1. Za psl. *ch* po 2. a 3. palatalizaci velár je *š*, např. *moucha* – *mouše*, *všechn*.
2. Za psl. *g* (>čes. *h*) po 2. a 3. palatalizaci velár je *z*, např. *noha* – *noze*.
3. Psl. *kv-* a *gv-* (>č. *hv-*) před *ě/i* diftongického původu je zachováno bez palatalizace veláry, např. *květ*, *hvězda*.
4. Za psl. *tj/kt* a *dj* je *c* a *z*, např. *svíce*, *noc*, *mez*.
5. V psl. kontaktu retnic *b*, *p*, *v*, *m* s jotací se nevyvinulo tzv. *l*-epentheticum, např. *země* < *zemlja* (rusky *земля*).
6. Psl. sekvence *tl*, *dl* uvnitř (a na konci) slov zůstaly zachovány bez zániku *t* a *d*, např. *metli*, *hrdlo*.
7. Metateze likvid v etymologických skupinách *-tort-*, *-tolt-*, *-tert-*, *-telt-* byla zprvu provedena (spolu se slovenštinou a jazyky jihoslovanskými) se zdĺoužením vokálů *-o-* > *-a-* a *-e-* > *-ě-*. Tak dodnes v případě *o* > *a*, např. *hrad*, *hlava*, ale už různé střídnice za staré *ě*, např. *břeh*, *břiza*, *mléko*, *mlít*. Za skupiny *ort-* *olt-* se vyvinulo *rat-*, *lat-*, např. *rámě*, *laň*, nebo *rot-*, *lot-*, např. *roz-*, *loket*.
8. Psl. hlásky jerové se vyvinuly podle Havlíkova pravidla, např. *den* < *дѣнь*.
9. Psl. nosovky přešly v samohlásky ústní, *o* > *u*, *e* > asi *ä*. Dalším vývojem je za *o* dnes *u*, např. *ruka* < *ръка*; *ou*, nebo *ou*, např. *soud* < *судъ*; *i/i*, např. *ji* < *јѣ*. Za *e* je *alá*, např. *jal* < *јѣль*; *ě/e*, např. *pět* < *пѣтъ*; *í*, např. *zajíc* < *заяць*.
10. Psl. slabikotvorné *ѣr* a *ѣr* splynuly, např. *vrba* < *ѣrba*, *hrdlo* < *гѣrdlo*, a ve skupinách *-čѣr-*, *-žѣr-*, *štѣr-* se vyvinulo svarabhaktické (vsuvné) *e* před *r*, např. *černý* < *чѣrnyjъ*, *žerď* < *жѣrdь*. Slabikotvorné zůstalo původní *ѣl* po labiálách, např. *vlk* < *ѣlкъ*. Za ostatní případy původního slabikotvorného *l* (měkkého i tvrdého) má čeština spojení likvidy s postponovaným svarabhaktickým *u*, tedy *-lu/-lú-* > *lou*, např. *slunce* < *сѣлънце*.

11. Kontrakce (stahování) dvou sousedních slabik s intervokalickým *j*, např. *dobrá* <*dobraja*, *dobré*<*dobroje*, *znamení*<*znamenie*<*znamenъje*.
12. Změna *g*>*h*, např. *hora*<*gora*, *noha*<*noga*.
13. Změna *ř* > *ř*, např. *křik* < *křik*.
14. Přehlásky *'a* > *ě/e/í*, *'u* > *i/í*, *aj* > *ej*, např. *číše* < *čiešě* < *čáša*, *naši* < *našu*, *dej* < *daj*.
15. Tzv. „ztráta jotace“, splynutí *ě* starého *i* nového *e*, např. *řeka* < *řěka*.
16. Splynutí starého *y* a *i*, např. nom. pl. *psi*, ak. pl. *psy* [psi].
17. Stč. diftongizace dlouhých samohlásek [*ě:*] > *ie*, *ó* > *uo*, *ú* > *au* > *ou*, *ý* > *ej*. Diftongy *ie* a *uo* se monoftongizovaly v *í* a *ů*. Diftong *ou* zůstal zachovaný, kdežto *ej* < *ý*, které bylo provedeno jenom na části území, nebylo do spisovného jazyka přijato.
18. Zánik párové měkkosti souhlásek: a) depalatalizací souhlásek původně změkčených, např. *den* < *d'en'*, *milý* < *m'ily*; b) změnou *d'*, *t'*, *n'* v *d*, *t*, *n* (před *ě* a před *i*); c) přechodem *ř* > *ř*; d) splynutím staršího *l* a *l'* v *l* „střední“, např. *louka* < *lúka*, *lid* < *l'ud*.
19. Ustálení přízvuku na 1. slabice slov, např. *neděle*, a na původní (slabičné) předložce, např. *na stole* (Večerka, 2009, s. 16).

Morfologie a syntax

1. Archaická deklinace substantiv, hl. v množném čísle, zachování starých koncovek v dat., lok. a instr., např. *pánům*, *o pánech*, *v lesích*, *s pány*.
2. Rozlišování tří rodů v mn. č. u adjektiv a participií; odlišují se maskulina životná od neživotných, s nimiž je shoda totožná se shodou femininní.
3. Na místě starých tvarů gen. zájmen 3. os. ve funkci posesivní vytvoření nového systému pronominálních posesiv 3. os.: *jejich* místo gen. *jich*, *její* s *je-* nakonec i změna posesiva inkongruentního v kongruentní vytvořením skloňované jednotky *její*, *jejího*, *jejímu*.
4. Rozlišování rodu a čísla u přechodníků přítomných a minulých, např. *dělaje*, *dělajíc*, *dělajíce*; *udělav*, *udělavši*, *udělavše*.
5. Rozšíření koncovky *-m* v 1. os. sg. od atematických sloves k tematickým slovesům 4. a 5. tř.: *prosím*, *trpím*, *sázím*, *dělám*.
6. Zobecnění koncovky *-me* v 1. os. pl. sloves všech tříd, např. *neseme/nesem*.
7. Tvoření futura nedokonavých sloves s pomocí opisu *budu* + infinitiv a od omezeného počtu sloves s pomocí prefixu *po-* (*poběžím*, *poletím*).

8. Paradigmatické tvoření opisného pasiva pomocným slovesem *být* a minulým trpným participiem (typ *jsem nesen, byl jsem nesen, budu nesen* atd.)
9. Zánik pomocného slovesa *být* v 3. os. sg. a pl. opisného préterita (perfekta): *přišel, přišli*.
10. Archaické tvoření kondicionálu tvary pomocného slovesa *být*: *bych, bys, by, bychom, byste, by*.
11. Zachování enklitik (příklonek) po prvním přízvučném slově nebo nerozdělitelném syntagmatu ve větě v pořadí *-li-* pomocné sloveso *být* – (původní) zvrtná zájmena *se/si* – dativní – akuzativní krátké tvary zájmen, např. *Nevím, měl-li jsem se ti ho odvážit představit*.
12. Způsob oslovení „vykání“.
13. V češtině se ve srovnání s jinými slovanskými jazyky nadmíru často užívá formálního subjektu *to* (nebo *něco/cosi*) ve větách jako *Vlakem to házelo* (ale srov. např. ukr. *Машинною кидало*).
14. Charakteristické rysy má čeština stejně jako i ostatní národní spisovné slovanské jazyky v typech souvětí pořadných a souřadných (Večerka, 2009, s. 17).

Slovní zásoba a tvoření slov

1. „Základní slovní fond češtiny tvoří lexikální jednotky pocházející až z praslovanštiny. Bylo zjištěno skoro 1200 takových slov archaického původu (bez odvozenin prefixy a produktivními sufixy typu *-ost*) společných ještě dnes všem slovanským jazykům a dalších skoro 700, která chybějí jen v jednom nebo dvou ze všech slovanských jazyků“ (Večerka, 2009, s. 18).

Slova, která se zachovala skoro ve všech slovanských jazycích, jsou zájmena a číslovky, také slova vztahující se k člověku, jeho sociálnímu postavení a anatomii (např. *jméno, sestra, dítě, bedro*), názvy živočichů a jejich produktů (*ježek, vejce, maso*), pojmenování stromů (např. *javor, dub*), nástrojů (např. *bič, lopata*), označení terénních útvarů (např. *břeh, dolina*), akcí a stavů (např. *běhat, budít, dát*), vlastností (např. *bílý, slepý, veselý*).

2. Ze slov cizího původu se v češtině uplatňuje mocná vrstva odborné terminologie přírodovědné, ale i právní a humanistické, tvořené z řecko-latinských základů nebo přejímané jako citátová slova, např. *elektron, realismus*, označované jako „evropeismy“ (Večerka, 2009, s. 19). Značný vliv na českou slovní zásobu měly její těsné kontakty s němčinou. Ze slovanských jazyků se v češtině uplatnil vliv polštiny a ruštiny. V dnešní

době se nejvíce projevuje působení angličtiny ve výrazech sportovních, dopravních, technických, ekonomických, obchodních atp.

3. „Domácí základní fond byl obohacován kompozicí, obecně nikoli častou, ale hlavně derivací slov s pomocí prefixů a sufixů, zčásti slovanským jazykům stále společných, ale i v tom případě využívaných a distribuovaných často nejednotně. Ze sufixů je pro č. charakteristické široké užívání mužského deminutivního sufixu *-ek*, při tvoření deadjektivních adverbii sufix *-mo*. Z prefixů se v č. uplatňuje severoslovanské *vy-*. V slovesné derivaci je pro č. typický sufix *-va-*, v té formě a v té funkci už nikde na slovanské půdě do té míry nefrekventovaný. Tvoří se jím sekundární imperfektiva jako *zpracovat – zpracovávat*, dále frekventativa jako *chodit – chodívat – chodívávat*. Formálně se může tento sufix v č. opakovat vícekrát, např. *chodívávávat*“ (Večerka, 2009, s. 20).

Dialekty

Česká nářečí se dělí do čtyř skupin.

1. Česká nářečí v užším smyslu
 - 1.1 severovýchodočeská nářeční podskupina (typ podještědský a podkrkonošský, typ litomyšlský / petácký);
 - 1.2 středočeská nářeční podskupina (typ lounsko-litoměřický);
 - 1.3 jihozápadočeská nářeční podskupina: západní úsek (typ domažlický (chodský), jižní úsek (typoudlebský);
 - 1.4 českomoravská nářeční podskupina.
2. Středomoravská nářeční skupina
 - 2.1 centrální středomoravská podskupina (typ hanácký),
 - 2.2 jižní středomoravská podskupina (typ horský, typ židlochovický, typ znojemský).
3. Východomoravská nářeční skupina
 - 3.1 severní (valašská) podskupina (typ kelečský);
 - 3.2 jižní (slovácká) podskupina (typ dolský, typ kopaničářský).
4. Slezská nářeční skupina
 - 4.1 západní (opavská) podskupina,
 - 4.2 východní (ostravská) podskupina,
 - 4.3 jižní (frenštátská) podskupina,
 - 4.4 přechodová nářečí česko-polská.

Východoslovanské jazyky

„Společenský vývoj východních Slovanů byl od 2. poloviny 1. tisíciletí n. l. zprvu zčásti podobný společenskému vývoji Slovanů západních nebo jižních...“ (Večerka, 1980, s. 46). Jazyková blízkost kmenů žijících na východoslovanském území vytvářela podmínky pro vznik Kyjevského státu a poté i pro užívání jednoho spisovného společenského jazyka. V samém Kyjevě, jak píše Radoslav Večerka v *Základech slavistiky a rusistiky*, vzniká „kyjevská koiné“ a byl to celospolečenský jazyk východoslovanské národnosti. „Relativní jednota východoslovanských jazyků trvala až do 12.–13. stol., kdy ještě ve všech proběhla vokalizace jerů jako jazykový proces společný“ (Večerka, 1979, s. 46).

„Charakteristické jazykové rysy, jimiž se východoslovanské jazyky odlišují od jazyků západoslovanských a jihoslovanských, mají svůj původ zčásti už v nářečním štěpení praslovanštiny. Některé z těchto starých rozdílů ztratily ovšem během historického vývoje svůj diferencující význam“ (Večerka, 1980, s. 46). Některé i do teď slouží jako odlišující rysy východoslovanských jazyků od jiných slovanských jazyků. Jsou samozřejmě i nové jazykové jevy, které vznikly později.

Charakteristickými rysy východoslovanských jazyků podle publikace *Základy slavistiky a rusistiky* Radoslava Večerky jsou:

1. Přízvuk volný a pohyblivý, to znamená, že může stát na jakékoli slabice, jednak v různých tvarech téhož slova na různých místech. Přízvuk je zčásti významotvorný. Po artikulační stránce je důrazový neboli expiratorní, výdechový.
2. Střídnice za psl. nosovky:
 ρ přešlo ve vsl. jazycích v *u*
 ϵ přešlo ve vsl. jazycích v *'a/a*.
3. Specifické střídnice za psl. sonantní (slabikotvorné) *r, l* (tj. *ьl, ъl*):
ukr. *горло, перилиї, довгий, вовк*.
4. Zvláštním způsobem došlo k vokalizaci jerů v silné pozici: $\text{ь} > o$, $\text{ь} > e$, např.
ukr. *сон, день, пень* a vznikl jev tzv. pohybné samohlásky.
5. Změna hlásky *e* v *o*. V ukrajinštině je tato změna provedena jen po *ž, š, č*, následovala-li po *e* tvrdá souhláska (ale bez ohledu na přízvuk) např. *чорний* (pozn. ukrajinské *u* je dnes tvrdé, neměkčí předcházející souhlásky, ale ke změně *e > o* došlo v době, kdy *u* bylo ještě měkké).

6. Změna začátečního *je* v *o* např. *jeden* > *один*, *jelen* > *олень*, *jezero* > *озеро*.
7. Dalším hláskoslovným jevem je malý rozsah stahování např.
 čes.: *dobrý, dobrá, dobré*
 ukr.: *добрий, добра, добре*.
8. Morfologickými rysy jsou společné univerzální koncovky *-am, -ach, -ami* v dat., lok. a instr. plurálu skloňování substantiv všech rodů a typů.
9. Zvláštností východoslovanských jazyků je také užívání jiných tvarů komparativních a superlativních v přívlastku než v přísudku, např.
 ukr.: *потрібний, потрібніший або більш потрібний, найпотрібніший або найбільш потрібний*.
10. Nerozlišují gramatický rod adjektiv a zájmen v množném čísle.
11. V časování se východoslovanské jazyky vyznačují archaickým zachováním staré koncovky *-u, -ju < ѱ, jϕ* v 1. os. sg. indikativu přítomnosti tematických sloves. Koncovka *-m* se užívá jenom u zbytku starých atematických sloves, k tematickým slovesům vůbec nepronikla, např. ukr.: *дати, дам*.
12. Zachování koncového *-t (m), -t' (ть)* v 3. os. sg. i pl. přítomného času, např.
 ukr.: *любити, любить, люблять*.
13. Příznačné je i užívání kondicionálních morfů *by, b*, které jsou neměnné a můžou stát i v infinitivu, u přísudkového příslovce nebo přísudkového jména.
14. Východoslovanské jazyky se od jiných slovanských jazyků částečně liší i slovní zásobou a také jsou odlišné i mezi sebou.

Další jazyk, který se řadí do východní jazykové skupiny, je **rusínština**.

„Výrazná změna ve skupině východoslovanské nastala 27. ledna 1995, kdy byla v Bratislavě vyhlášena kodifikace rusínského jazyka na Slovensku. Tento počín znamenal vznik nového spisovného jazyka – rusínštiny. Je to jazyk blízký ukrajinštině, avšak také ovlivněný východoslovanským nářečím? a vůbec slovenštinou. Již před oficiálním vyhlášením byla zpracována gramatika a pravopisný slovník standardního literárního rusínského jazyka a vydávána periodika *Narodny novinky* a ilustrovaný dvouměsíčník *Rusyn* (Kvítková, 2002/2003, s. 120). Této otázce se věnuje Rudolf Zimek v článku O Rusínech a rusínštině.

1. 2 Charakteristika ukrajinštiny a její zvláštnosti

Ukrajinský jazyk je jedním z východních slovanských jazyků indoevropské jazykové rodiny. Ukrajinština je úřední jazyk Ukrajinského státu. Na Ukrajině kromě spisovného jazyka jsou užívány různé dialekty (nářečí) a velmi rozšířený je suržik, který vzniká spojováním ukrajinštiny a ruštiny. Tento jev je výsledkem dlouholetých snah carského Ruska zničit ukrajinštinu jako samostatný jazyk. K tomu byly použité různé metody od zákazů užívání ukrajinštiny, přesídlování obyvatelstva, masových represí a vyvražďování Ukrajinců. Ukrajinština je ovlivněna i jinými jazyky sousedních států, ale žádný z nich nezasahuje v tak velké míře jako ruština.

1.2.1 Hláskosloví

Ukrajiniština užívá cyrilici, má 32 písmen (grafémů) označujících samohlásky a souhlásky, znak *ь* ukazuje na měkkou výslovnost předcházející souhlásky. V písmu se používá apostrof. Ukrajinské písmo je vybudováno na principu hláskovém (fonematickém). Od hláskového principu se písmo odchyluje v několika případech, který uvádí *Mluvnice současné ukrajinštiny*:

- 1) spojení písmen *д* + *ж* označuje foném /ž/: *джерело* [žere'lo];
- 2) spojení písmen *д* + *з* označuje foném /z/: *дзвін* [zv,in];
- 3) písmeno *и* označuje kromě fonému /i/ také měkkou výslovnost předcházejících souhlásek *д, т, н, з, с, ц, з, л, р*: *тіло, дід, дзінь, лід*;
- 4) písmeno *ї* označuje spojení fonémů /ii/ + /u/, /i/ + /i/: *вибоїна, їжак*;
- 5) foném /ii/ může být označen písmenem *ї* jako např. ve slovech *стїйло, крайовий* nebo (ve spojení s *а, и, е*) písmeny *я, ю, є*, jako ve slovech *ніяк, пір'я, юнак, моє, ін'єкція*;
- 6) písmeno *ц* označuje spojení fonémů /u/ + /c/: *цедрий, теуца*;
- 7) písmena *я, ю, є* na počátku slova, po samohláskách, tvrdých souhláskách a v cizích slovech označují dva fonémy – *язик, мою, вие, діета, альянс*, po měkkých fonémech označuje foném jeden: *дятел, люди, синс* (Leška, Savický, Šišková, 2001, s. 32).

System samohlásek se skládá z 6 vokálů, délka samohlásek není významotvorná. „Ukrajinština má tři samohlásky vysoké (proti češtině mnoho) – /i/, /u/, /y/, chybí jí však samohláska střední (typu čes. /a/). V ukrajinštině jsou /i/ a /u/ samostatné fonémy zatímco čeština má jediný foném /i/, který je označován dvěma variantními grafémy *i, y*

pro rozlišení některých lexikálních a gramatických významů. Redukce nepřízvučných slabik je pro ukrajinský vokalismus netypická; nepřízvučné samohlásky se sice poněkud redukují, jsou však (na rozdíl např. od ruštiny) ve všech pozicích hláskami plně tvořenými, zachovávajícími svou kvalitu“ (Leška, Savický, Šišková, 2001, s. 16).

Ukrajinský konsonantický systém se skládá z 32 fonémů proti 25 českým a lze do něj zařadit i polosamohlásky /ü/, /e/. „Souhláskové fonémy vytvářejí dvojice, ale na rozdíl od češtiny, kde se u párových souhlásek uplatňuje protiklad znělá :: neznělá, je v ukrajinských souhláskových párech protiklad palatalizovanost :: nepalatalizovanost. Ukrajinjština má 7 měkkostních dvojic, čeština pouze 3, a to s protikladem palatální :: nepalatální. V souhláskovém systému převládají souhlásky tvrdé; ve srovnání s českými tvrdými souhláskami mají hlubší charakteristický šum a jsou zpravidla labializované, tj. artikuluje se s mírným zaokrouhlením rtů – především /ɲ/, /w/, /ɥ/, /ʒ/ – znělé (znělost souhlásek se neztrácí ani na konci slov, srov. např. foném /b/)“ (Leška, Savický, Šišková, 2001, s. 26).

1.2.2 Tvarosloví

V této části bakalářské práce podáváme krátkou charakteristiku ukrajinského tvarosloví. Stejně tak jako čeština má ukrajinjština 10 slovních druhů, a to podstatná jména, přídavná jména, zájmena, číslovky, slovesa, příslovce, předložky, spojky, částice, citoslovce.

1.2.2.1 Podstatná jména (іменники)

Podstatná jména pojmenovávají osoby (*дівчина*), zvířata (*пес*), věci (*книга*), děje (*варіння*), vlastnosti (*сум*). „Každé z podstatných jmen patří zpravidla k jednomu rodu (*гриб* m, *вулиця* ž, *море* s); tvary podstatného jména vyjadřují svými koncovkami gramatické kategorie pádu (*зошит* N, A, *вовк* N, -a G, -ові/у, D), čísla (*зошит* sg – *зошити* pl), a životnosti (*батько* – A *батька*, *зошит* – A *зошит*) (Leška, Savický, Šišková, 2001, s. 41).

Tvoření podstatných jmen

Podstatná jména se tvoří několika způsoby, nejčastěji odvozováním – pomocí sufixů a prefixů, obou afixů a málokdy skládáním. U některých typů jmen je možné utvářet ženský rodový ekvivalent k mužskému pomocí přechylovacích formantů, např. *бібліотекар* – *бібліотекарка*, analogicky je to možné i u některých jmen zvířat: *слон* – *слониха*. „Pro ukrajinjštinu jsou charakteristická také pojmenování synů, dcer a

manželek, tvořená především od substantiv profesních: *коваленко/ковалівна* (kovářův syn/kovářova dcera). Důležitá jsou i jména po otci (patronymika), která tvoří součást ukrajinských osobních jmen a odvozují se od vlastního jména: *Петрович/Петрівна* (Leška, Savický, Šišková, 2001, s.42).

Sufixální způsob tvoření podstatných jmen je velmi produktivní a bohatý, je možné tvořit podstatná jména od podstatných jmen: *-а вовк – вовча, -ар бджола – бджоляр, -ень трава – травень*. Další slovní druh, od kterého se tvoří podstatná jména pomocí sufixů, jsou slovesa: *-ар володіти – володар, -ення мислити – мислення*. Už poměrně menší skupinu představují podstatná jména utvořená od přídavných jmen: *-ак слабий – слабак, -еча холодний – холоднеча*. Nejmenší skupinkou podstatných jmen tvořených pomocí sufixů jsou zájmena, mají jen dva formanty *-ак свій – свояк, -иця абищо – абищия*. Číslovky také představují jedno z těch méně produktivních seskupení a jsou zastoupeny např. sufixy *-ість еден – єдність, -ка шість – шістка*.

Prefixální způsob tvoření podstatných jmen je zastoupen přibližně 8 předponami: *без- безнадія, під- підгрупа, снів- сніввласник*. „Zvláštní postavení má prefix *не-*, který dodává výslednému substantivu význam nepřislušnosti nebo opaku k tomu, co je pojmenováno základovým substantivem: *небезпека, недруг*. Smíšený typ tvoření (prefixálně-sufixální) představují např. substantiva *підкидьок, безпалько*; některé z těchto odvozenin jsou motivovány předložkovým pádem základového slova: *за Карпатями – Закарпаття*“ (Leška, Savický, Šišková, 2001, s. 57).

Posledním způsobem utváření podstatných jmen je skládání ze dvou samostatných slov nebo spíše slovních základů pomocí konektému; tak vznikají kompozita *лісостен, сміттєзвалище*. „Častější než pouhé skládání je způsob smíšený, který spojuje postup skládání s tvořením a je motivován větnou dvojicí: *листоноша, хлібороб*“ (Leška, Savický, Šišková, 2001, s. 57).

Rod podstatných jmen

Ukrajnština rozlišuje rod přirozený a gramatický jako čeština. U podstatných jmen životných se příslušnost ke gramatickému rodu mužskému nebo ženskému určuje podle přirozeného rodu „...střední rod slouží k označení mladých jedinců: *чоловік* m, *жінка* ž, *немовля* s. Všechna ostatní substantiva mají rod gramatický, vyjádřený souborem skloňovacích koncovek a shodou s koncovkami adjektiv, zájmen, číslovek a slovesných tvarů, jež se ve větném kontextu k danému substantivu vztahují; ukazatelem rodu mohou být také slovo tvorné přípony“ (Leška, Savický, Šišková, 2001, s. 58). Některá substantiva se liší tím, že nemají ustálený rod, a tak mohou kolísat mezi ženským

a mužským: *бідолашний/ бідолашна сирота*; také sem patří příjmení typu *Шевченко Тарас/Марія*. Kolísání v rodě může být spojené s regionálním užíváním. *Mluvnice současné ukrajinštiny* uvádí několik příkladů: *птах m/птаха ž, салат m/салата ž, зал m/зала ž, ідіомa ž/ідіом m*. Rod nerozlišujeme u substantiv pomnožných (pluralií tantum). Další zvláštností ukrajinštiny jsou slova přejatá, mající ve srovnání s češtinou jiný rod: *банк m – banka ž, гараж m – garáž ž*.

Životnost a neživotnost podstatných jmen

Kategorie životnosti a neživotnosti se u podstatných jmen rozlišuje nejen v mužském rodě, ale i v rodě ženském a středním. Životnost v ukrajinštině a češtině se ve většině případů shoduje. „V ukrajinštině je kategorie životnosti méně zřetelná a ve vztahu k pádu vystupuje do popředí spíše protiklad osoba – neosoba (kategorie personičnosti)“ (Leška, Savický, Šišková, 2001, s. 59).

Číslo podstatných jmen

Většina počítatelných jmen se užívá v jednotném a množném čísle: *комп'ютер – комп'ютери, око – очі*. Dále v ukrajinštině rozlišujeme podstatná jména, která mají jen jednotné číslo, singularia tantum (jména hromadná): *щастя, картоплиння, Волинь, селянство*. Poslední skupinou jsou substantiva mající jen množné číslo, pluralia tantum (jména pomnožná): *Броди, окуляри, висівки, жнива, христини, веселоці*. Jak uvádí autoři *Mluvnice současné ukrajinštiny*, v ukrajinském jazyce se více projevuje tendence zvýraznit protiklad jednotného a množného čísla už v samém základu podstatného jména – kromě společného typu *курча – курчата, громадянин – громадяни*, a typu *ім'я – імен*. Pomnožná jména se hojně užívají v ustálených spojených *стояти в головах* (srov. i starší české *v hlavách postele*), *вступити в члену товариства* – stát se členem společnosti (Leška, Savický, Šišková, 2001). Duál se v ukrajinštině projevuje podobně jako v češtině.

Pád podstatných jmen

Ukrajinský pádový systém je shodný s českým, jedině se liší v pořadí, ukrajinský vokativ stojí na místě českého instrumentálu a obráceně. Vokativ nebývá vnímán jako pád, spíše jako „zvolací tvar“. Pády jsou také předložkové a bezpředložkové. „Pádové tvary vyjadřují vztah substantiva k jiným slovům ve větě a poukazují na větněčlenskou funkci substantiva“ (Leška, Savický, Šišková, 2001).

V ukrajinském jazyce jsou některá nesklonná substantiva, obvykle jsou to jména přejatá, zakončená na samohlásku, iniciálové zkratky, typy strojů s číselným označením a ženská příjmení zakončená na *-o*.

Skloňování podstatných jmen

Skloňování podstatných jmen se dělí do čtyř základních skupin podle rodu a zakončení v nominativu singuláru. Každý vzor obsahuje sedm pádů v jednotném a množném čísle. **Substantiva ženského rodu** dělíme do dvou typů skloňování, samohláskového a souhláskového. „Samohláskové typy můžeme dále členit na typ tvrdý, který má před koncovkou tvrdou souhlásku (*правда, жінка, Катерина*), měkký – s měkkou souhláskou před koncovkou (*земля, пшениця, стаття*) a smíšený, kde koncovka stojí po souhláskách *ж, ш, ч, щ, дж* (*хижа, добича, каша, теця, паранджа*)“ (Leška, Savický, Šišková, 2001, s. 65). K tomuto deklinačnímu typu patří některá substantiva mužského rodu, jako *староста, Микита, суддя, Ілля*, také obourodá podstatná jména typu *бідолоха, пройда*. Do souhláskového typu skloňování patří substantiva s nulovou koncovkou, která v N sg. končí měkkou souhláskou, nebo sykavkami a retnicemi: *сінь, тинь, свіжість, безвихідь, кров*. **Substantiva mužského rodu** ve většině patří k souhláskovým skloňovacím typům, které se dělí na tvrdé, měkké a smíšené. K tvrdým souhláskovým typům náleží podstatná jména zakončená v N sg na tvrdou souhlásku s výjimkou *-ж, -ч, -щ, -ш*, jako ve slovech: *дуб, переказ, робітник, двір, мур* a také podstatná jména s koncovkou *-о* (*батько, Юрко*). Substantiva zakončená na měkkou souhlásku patří k měkkému souhláskovému typu (*коровай, колодязь, горбань*). K této skupině patří také substantiva zakončená přízvučným sufixem *-ар* nebo *-ир* (*друкар, проводир, календар*). Do smíšeného typu deklinace náleží podstatná jména zakončená na *-ж, -ч, -щ, -ш, -дж* (*сторож, читач, гріх, плац*) a jména zakončená sufixem *-яр* (*вугляр, каменяр*). **Substantiva středního rodu** patří k samohláskovým skloňovacím typům. Tvrdý typ má před koncovkou tvrdou souhlásku: *вікно, добро, дерево*, měkký – měkkou souhlásku *поле, серце*, smíšený – koncovka stojí po souhláskách *ж, ч, щ* (*прізвище, курча*).

1.2.2.2 Přídavná jména (прикметники)

Přídavná jména v ukrajinštině pojmenovávají vlastnosti, částečně i vztahy. Přídavná jména svými koncovkami vyjadřují rod, číslo a pád, které se shodují s podstatnými jmény. Adjektiva se dělí na jakostní (*добрий, глухий, сухий*) a vztahová (*вербовий, гірський, український*), patří sem i přídavná jména přivlastňovací. Přídavná jména se tvoří nejčastěji odvozováním – pomocí prefixů a sufixů (*зубатий, беззубий, старий, підстаркуватий*) a také skládáním (*синьо-жовтий*). Jakostní přídavná jména jde stupňovat sufixací, prefixací či opisem (*молодий – молодший – наймолодший, дуже*

молодий), pomoci sufixů *-o*, *-e* se od nich odvozují příslovce (*білий – біло, краций – краце*). Několik přídavných jmen má nepravidelné stupňování (*великий – більший – найбільший*). „Kromě syntetických tvarů komparativu má ukrajinština i tvary analytické (spojení adverbia *більш* s prvním stupněm adjektiva): *більш доцільний*. Klesající intenzitu vlastnosti vyjádřené základním adjektivem lze vyjádřit spojením s adverbium *менш*: *менш рішучий, менш потрібний*“ (Leška, Savický, Šišková, 2001, s. 90). Superlativ se tvoří od tvaru komparativu prefixem *най-* *найбільший, найшвидший*, také tyto tvary mohou přibírat zesilující prefixy *що-* a *як-* *щонайбільший, якнайкраций*. Jakostní adjektiva se příponami odvozují od substantiv (*сміх – смішний, обов'язок – обов'язковий*), od sloves (*влучити – влучний, шити – шитий*), od adjektiv (*кривий – кривесенький*). Vztahová přídavná jména se tvoří pomocí různých sufixů od podstatných jmen (*шоколад – шоколадний*), číslovek (*чотири – четвертий*), sloves (*називати – називний*), příslovcí (*вчора – вчорашній*). Tvoření adjektiv prefixací má především funkci intenzifikující: *пра-* – *прадавній, ультра-* – *ультрависокий*.

Skloňování přídavných jmen

Ukrajinská adjektiva mohou mít tvary jmenné (krátké), které mají jmenné skloňování, nebo tvary složené, které při skloňování mají tvary jmenné a zájmené. Krátké (jmenné) tvary se vyskytují pouze v N/A sg mužského rodu: *здоров (здоровий), рад (радий), ласкав (ласкавий)*. „Adjektiva, která se skloňují podle složené deklinace, mohou mít dvě morfologické varianty, staženou a nestaženou; nestažené tvary se užívají omezeně, především v básnickém jazyce a v lidové poezii (*стоїть гора високая* proti staženému nepříznačkovému tvaru *висока*). Základní ukrajinská adjektiva – s tvary složenými staženými – se podle povahy koncové souhlásky základu řadí k deklinačnímu typu tvrdému, nebo měkkému.“ (Leška, Savický, Šišková, 2001, s. 95). Přídavná jména zakončená v N sg mužského rodu na *-ий (рідний)*, ženského na *-а (рідна)*, středního na *-е (рідне)* a přivlastňovací adjektiva patří do tvrdého typu skloňování. Podle tohoto typu se také skloňují řadové číslovky. Podle měkkého typu se skloňují přídavná jména na *-ий (синій), -я (синя), -є (синє)*.

1.2.2.3 Zájmena (займенники)

Podle významu ukrajinština rozeznává zájmena osobní, přivlastňovací, ukazovací, tázací, vztažná, neurčitá a zvrtná. **Osobní zájmena** „označují účastníky komunikace a osobu nebo věc známou ze souvislosti; jsou to zájmena substantivní. Svým významem i funkcí souvisejí těsně s osobou u sloves“ (Leška, Savický, Šišková, 2001, s.

100). Náleží k nim zájmena *я, він, вона, воно, ми, ви, вони*. Užívání osobních zájmen v ukrajinštině a češtině se liší v několika bodech: např. „osobní zájmeno v ukrajinštině se ve funkci podmětu nevynechává, zatímco v češtině bývá užito jen při zdůraznění a k dosažení jednoznačnosti: *Я купив газету – Koupil jsem noviny*“ (Leška, Savický, Šišková, 2001, s. 100). Zvláštností je také užívání vykání, při němž se zájmeno *Ви* vztahuje k jedné osobě, ale množné číslo se užívá ve všech formách slovesa, srov. *Як Ви відпочивали?*, zatímco v češtině je přičestí minulé v sg. *Jak jste odpočíval?* V různých typech korespondencí se osobní a přivlastňovací zájmena ve 2. os. pl. píšou velkým písmenem *Ви, Вас, Вами, Вамих* a ve 2. os. sg. se používá malé písmeno *ти, тебе, тобі*. Jednou z největších odlišností ukrajinštiny a češtiny v tomto druhu zájmen je 3. osoba množného čísla, kde v ukrajinštině se užívá jen jeden tvar pro všechny rody *вони* místo českých tvarů *oni, ony, ona*. Zvratné zájmeno *себе*, stejně jako české *sebe*, nemá N a V a také nemá ani krátké tvary v D a A. **Přivlastňovací zájmena** v ukrajinštině se velmi podobají českým. Zájmeno 1. osoby přivlastňuje mluvčímu – *мій, наш*, zájmeno 2. osoby adresátovi – *твій, ваш*, „...zájmeno 3. osoby osobám nebo předmětům, o nichž se mluví, – *свій* (je-li daná osoba nebo předmět podmětem ve větě) a *їого, її, їх* nebo *їхній* (osobám a předmětům, které nejsou větným podmětem)“ (Leška, Savický, Šišková, 2001, s. 101). Zvláštností jsou zájmena *їого, її, їх*, která jsou nesklonná, jemuž přivlastňují: *їого нес, їого несові*. **Ukazovací zájmena** mají dvojí podobu *той, та, те, ті а цей, ця, це, ці*, dále zájmeno *такий*, které ukazuje na vlastnost i jejího nositele, a také zájmeno *скільки* patřící v češtině k číslovkám neurčitým. **Tázací zájmena** jsou *хто, що, який, чий, котрий, скільки* a slouží jako základ pro tvoření zájmen neurčitých; také jsou těsně spojena se skupinou vztažných zájmen, uvádějí vedlejší věty: *Хто не працює, той не їсть*. **Zájmena neurčitá** se odvozují od zájmen tázacích a různě se pojí s částicemi nebo jinými výrazy: *аби- абихто, будь- будь-чий, де- дещо*. **Záporná zájmena** se odvozují od zájmen tázacích pomocí záporné částice *ні-*: *ніхто, ніщо, нічий*.

1.2.2.4 Číslovky (числівники)

Ukrajinské číslovky se podobně jako české číslovky skloňují, svými tvary vyjadřují pád, někdy číslo a rod. Číslovky (numeralia) mohou být jednoduché (*один, сорок*) a složené (*чотириста*), určité (*три, дві третіх*) a neurčité (*кілька*). Podle významu se dělí na základní (*чотирі, сто*), řadové (*першій, третій*), hromadné (*двоє, п'ятеро*). Násobné číslovky jsou v ukrajinštině okrajovou skupinou: nemají vlastní pravidelné tvoření, násobný význam vyjadřují opisem (*два рази*).

1.2.2.5 Slovesa (Дієслова)

Sloveso svým tvarem vyjadřuje procesy, stavy a jejich změny. Existují slovesné tvary určité, u nichž určujeme osobu, číslo, čas, způsob, rod a vid (*читаю, читаєш...*) a tvary neurčité, sem patří infinitiv, přičestí a přechodníky (*читати, читаний, читаючи, читавши*). Slovesa ve větě obvykle zauímají pozici přísudku, mohou však vystupovat i v roli jiných větných členů. „Slovesa předmětová potřebují k doplnění svého významu závislý předmět (*збудувати хату, косити сіно*), u sloves bezpředmětových je význam úplný sám o sobě (*кричати, приїти*). Předmětová slovesa se dále dělí na přechodná (*прочитати книжку, відвідати родичів*) a nepřechodná (pojí se s ostatními pády prostými i předložkovými – *сподіватися на щастя, дякувати друзям*). Spojením předmětového slovesa se zvratnou částicí *-ся/ -сь* vznikají zvratná slovesa (reflexiva – *відбиватися, затягуватися*)“ (Leška, Savický, Šišková, 2001, s. 125).

Vůči podmětu rozlišujeme slovesa osobní, která vyjadřují bezprostřední vztah k činiteli (*вона цілується, люди розказували*) a mají tvary všech tří osob, „a neosobní (vztah k činiteli je pouze hypotetický nebo zprostředkovaný: *зримуть, вистачає*; kromě infinitivu mají tvar 3. os. sg: *доциту – доцить, бракувати – бракує*“ (Leška, Savický, Šišková, 2001, s. 125). Ze sémantického hlediska slovesa dělíme na plnovýznamová a pomocná.

Tvoření sloves

Slovesa jsou neodvozená a odvozená; ta se tvoří pomocí sufixů, prefixů, postfixů a infixů. Od substantiv se tvoří slovesa pomocí sufixů: *-ува-* (*вчителювати*), *-ізува-/ -изува-* (*електризувати*), *-ірува-/ -ирува-* (*фармувати*), *-и-* (*господарити*), *-а-* (*пеленати*), *-і-* (*вдовіти*). Slovesa se tvoří pomocí přípon i od přídavných jmen, např.: *-и-* (*спішити*), *-і-* (*повніти*), *-а-* (*солодити*), také od číslovek *-и-* (*двоїти, троїти*), od adverbii *-ува-* (*дармувати*), od citoslovcí *-а-*, *-ка-* (*ахати, гавкати*), od sloves *-ну-* (*стрибати – стрибнути*), *-ону-* (*рубати – рубнути – рубоннути*). Jak popisují autoři *Mluvnice současné ukrajinštiny*, nejčastěji se tvoří slovesa prefixací. Při tomto způsobu tvoření dochází k lexikální obměně významu základového slovesa (umístění a směřování děje, průběh děje v čase, způsob slovesného děje a jeho hodnocení), nikoliv jeho mluvnické významy (s výjimkou vidu – tzv. „prostě vidové“ předpony jako *в-, з-/с-, за-, на-, по-, при-, про-* – a někdy valence: bezpředmětová slovesa se mohou měnit na předmětová – *лежати – відлежати що*, a u předmětových se může měnit vazba: *працювати чим, на чому, за що – відпрацювати що*). Od sloves se předponami tvoří

nová slovesa např.: **в-** (*vi-*)/**у-** (*uvi-*) *нести – внести, пхати – увіпхнути, ви-* – *йти – вийти, від-* – *кусати – відкусити* a mnoho dalších. Mnohá slovesa se tvoří současně předponou a příponou, případně postfixem: *син – усиновити*.

Zvratná slovesa

Zvratná slovesa v ukrajinštině mají naprosto odlišný způsob tvoření, pro ně je typická postfixace (připojení afixu **-ся/-сь**; na rozdíl od češtiny tvoří zvratná částice neoddělitelnou součást slovesného tvaru). „Reflexiva tantum jsou slovesa, která se neužívají bez postfixu **-ся**; patří k nim např. *боятися, наїстися, сміятися*. Po některých koncovkách infinitivu a minulého času se může postfix **-ся** změnit na **-сь**: *узятись, узявсь, узялася, узялося, узялись*; ve tvaru sg. mužského rodu bývá varianta **-сь** pouze po souhlásce **-в-** (*узявсь*)“ (Leška, Savický, Šišková, 2001, s. 136).

U kladných sloves se zápor tvoří zápornou částicí **не**, která se píše zvlášť. U sloves bez kladného protějšku částice **не** plní funkci prefixu a píše se dohromady.

Slovesné tvary má ukrajinština, stejně jako čeština, jednoduché nebo složené, určité a neurčité. Slovesné formy se tvoří od slovesných kmenů připojením různých morfů. Ukrajinština pro tvoření slovesných tvarů využívá dvě základní podoby slovesného kmene, a to přítomný kmen (část slovesa v 3. os. pl. přítomného času, která zůstane po odtržení osobní koncovky: *нес-уть, крич-ать*) a infinitivní kmen (část slovesa zbývající po odtržení koncovky **-ти/-ть** od infinitivu).

Slovesná osoba

V ukrajinském jazyku je největší odlišností od češtiny početnější skupina lexikálně-sémantických sloves, tzv. neosobních, která se uplatňují jenom ve tvaru 3. os. sg. Jsou to slovesa označující přírodní procesy: *вечоріє, морозить*; duševní a fyzické pocity a stavy: *не спиться, лихоманить*; stupeň nebo míru dostatečnosti: *бракує, вистачає*; úspěch: *везе, фортунить*.

Čas

Ukrajinština má čas přítomný (*я пишу*), minulý (*я писав*), předminulý (*я писав був*) a budoucí (*я писатиму/ буду писати*). Význam slovesných časů je často vázán na významy vidové. Tak např. tvar přítomného u sloves dokonavých vyjadřuje čas budoucí: *Я напишу листа*. Přítomný čas pravidelných sloves obsahuje dvojí zakončení, podle kterého se slovesa dělí do dvou časování. Zvláštní typ časování mají nepravidelná slovesa: *бути, дати, їсти, повісти*. První typ časování zahrnuje slovesa mající v 3. os. pl. koncovky **-ють/-ють** a ve 2. a 3. os. sg. a v 1. a 2. os. pl. sufix **-е-**, více tabulka:

Sg.		Pl.	
1.os.	-у/-ю	1.os.	-емо/-ємо (-ем/-єм)
2.os.	-еш/-єш	2.os.	-ете/-єте
3.os.	-е/-є	3.os.	-уть/-ють

V mezích prvního časování ukrajinština rozlišuje 5–8 slovesných tříd: *працювати – працюю, бувати – буваю, пускати – пускаю, володіти – володію, брехати – брешу, бурмотати – бурмочу, ревіти – реву, моргнути – моргну, шити – шию, зріти – зрію, нести – несу*. Do druhého typu časování náleží slovesa s koncovkami **-ать/ -ять** v 3.os. pl. a se sufixem **-и-** v 2. a 3. os. sg. a v 1. a 2. os. pl., více tabulka:

Sg.		Pl.	
1.os.	-у/-ю	1.os.	-имо/-їмо
2.os.	-иш/-їш	2.os.	-ите/-їте
3.os.	-ить/-їть	3.os.	-ать/-ять

V rámci druhého časování jsou 3–4 slovesné třídy: *вирити – вірю, косити – кошу, любити – люблю, кричати – кричу, лежати – лежу, стояти – стою, веліти – велю*. Ojediněle je sloveso *бігти – біжу*.

U nepravidelných sloves si více všimneme slovesa *бути* (být). Toto sloveso se stalo velmi častou a oblíbenou chybou Ukrajinců, protože v ukrajinštině na rozdíl od češtiny má všechny tvary stejné. Jak už jsme psali v podkapitole o zájmenech, obvykle se do popředí ukrajinské věty staví zájmeno, ne však sloveso, jako to je v české větě.

Dole k nahlédnutí podáváme srovnávací tabulku:

Sg.	ukrajinsky	česky	Pl.	ukrajinsky	česky
1.os.	є	jsem	1.os.	є	jme
2.os.	є / єси	jsi / -s	2.os.	є / єсте	jste
3.os.	є	je	3.os.	є / єуть	jsou

Tvary budoucího času bývají buď jednoduché: *я писатиму, ти писатимеш, він писатиме, ми писатимемо, ви писатимете, вони писатимуть*¹, nebo složené: *буду писати, будеш писати, буде писати, будемо писати, будете писати, будуть писати*. Minulý čas v ukrajinštině na rozdíl od češtiny nemá pomocné sloveso, tvoří se od kmene infinitivního pomocí sufixů: *писати – писав, писала, писало, писали*. Význam osoby vyplývá z užití osobního zájmena: *я писав – psal jsem, ти писав – psal jsi, він писав – psal*. V ukrajinském minulém čase neexistuje shoda podmětu a určitého slovesa v rodě a životnosti, srov. čes. *chlapci zpívali, učitelky zpívaly, ptáčata zpívala* – ukr. *хлопці, вчительки, пташенята співали*.

Předminulý čas v ukrajinském jazyce se používá hlavně v beletristických textech.

Slovesné způsoby jsou zastoupené třemi typy: oznamovací, podmiňovací a rozkazovací. Více pozornosti si zaslouží ukrajinský kondicionál přítomný, který se liší od českého morfologizovanou částicí **би/б** (pro všechny osoby stejnou), spojenou s tvarem minulého přičestí (osobní tvary – *ходив би, читали б*), nebo spojením částice **б** s infinitivem (neosobní tvary – *довідатися б про все завчасу*). Srovnání tvarů kondicionálu přítomného v obou jazycích vidíme v tabulce:

sg	ukrajinsky	česky	pl	ukrajinsky	česky
1.os.	би/б	bych	1.os.	б	bychom
2.os.	би/б	bys	2.os.	б	byste
3.os.	би/б	by	3.os.	б	by

K neurčitým slovesným tvarům patří přechodníky² (*читаючи, читавши*), přídavná jména slovesná činná (*міцніючий, лежачий*) a trpná (*різаний*), včetně predikativních přičestí na **-но, -то** (*сказано, кинуті*), infinitivu (*читати, дивитися*) a podstatných jmen slovesných (*читання, креслення*).

¹ „Ukrajinský jednoduchý budoucí čas je výsledkem historického vývoje, kdy došlo ke spojení infinitivu sloves nedokonavého vidu s pomocným (původně modálním) slovesem *яти*: /і/му, /і/меш, /і/ме, /і/мемо, /і/мете, /і/муть“ (Leška, Savický, Šišková, 2001, s. 146).

² „Přechodníky mají v ukrajinštině neměnný tvar na rozdíl od češtiny. Tvary přechodníků jsou typické pro psané texty, užívají se především v odborném stylu a v historizující beletrii, přechodník minulý má výrazně knižní charakter“ (Leška, Savický, Šišková, 2001, s. 155).

1.2.2.6 Příslovce (прислівники)

Příslovce stejně jako v češtině jsou neohebná slova, rozlišujeme příslovce místa (*там, вгорі*), času (*вдень, ранком*), způsobu (*швидко*), míry (*мало*), příčiny (*чому*) účelu (*навмисно*) a některá další. Podle způsobu tvoření dělíme adverbia na gramatická, tvořená paradigmatickým způsobem od adjektiv a lexikální, která mají za základ ostatní slovní druhy a jsou pestrou směsicí různých příslovečných tvarů (Leška, Savický, Šišková, 2001, s. 118). Z adjektiv se odvozují příslovce sufixy: *-o-* (*білий – біло*), *-e-* (*добрий – добре*), *-и-* (*рабський – рабськи*) a prefixem *по-* (*по-жіночому*).

1.2.2.7 Předložky (прийменники)

Předložky jsou neohebný slovní druh, který ve spojení se jmény či jejich ekvivalenty tvoří předložkové pády, ty vyjadřují větné významy předmětové nebo příslovečné. Jak dále je popsáno v *Mluvnici současné ukrajinštiny*, předložky se dělí na vlastní (primární, neodvozené), a to jednoduché – *на, у/в, від, од, над* a jiné, nebo složené např. *з-за, з-під, щодо*, a nevlastní (druhové, odvozené od jiných slov) *навколо, близько*. Předložky obvykle při osvojování nepředstavují velké potíže, jejich velká část se shoduje s ukrajinskými. Jednou z nejčastějších chyb je předložka *на* v akuzativu, např. čes. *dívat se na televizi* – ukr. *дивитися телевізор*.

Zbýlé slovní druhy, jako spojky, částice a citoslovce, nebudou představeny, protože v krátkých a intenzivních kurzech češtiny není tolik prostoru k procvičení těchto slovních druhů.

II Metodologická část

V této kapitole představíme metodologii bakalářské práce zaměřenou na zjištění obtížnosti gramatických, převážně morfologických a lexikálních jevů češtiny ve funkci cizího jazyka pro mluvčí z Ukrajiny, okrajově z Ruska.

V teoretické části bakalářské práce je představena stručná charakteristika východoslovanské a západoslovanské jazykové skupiny se zaměřením na češtinu a ukrajinštinu jako srovnávané jazyky, a to z hlediska hláskosloví, morfologie, syntaxe a slovní zásoby. Následuje, popis ukrajinského hláskosloví, charakteristika tvarosloví, detailněji podstatných i přídavných jmen, zájmen, číslovek, sloves a předložek. Stručně jsou popsány některé gramatické rozdíly mezi ukrajinštinou a češtinou.

V praktické části provádíme analýzu nejčastějších výslovnostních a gramatických jevů češtiny z pozice cizího jazyka. Jako materiálový a inspirační zdroj nám posloužilo 108 testů-dotazníků (příloha 1) posluchačů kurzu češtiny pro krajanů v projektu Ministerstva vnitra. Testy-dotazníky byly napsány po absolvování dvouměsíčního intenzivního kurzu a shromažďované po dobu šesti let. Do tohoto průzkumu nejsou zapojeni všichni účastníci projektu. Kurz není dlouhodobý, a proto jsou určeny jen nejdůležitější gramatické okruhy jako nácvik čtení, časování sloves, podmiňovací způsob a také částečná orientace ve formách 1. a 4. pádu podstatných a přídavných jmen, užívání předložek v pádových tvarech a také číslovek. Velký důraz je kladen na rozvíjení komunikativních dovedností a rozšiřování slovní zásoby. Skupina byla z hlediska mateřského jazyka, zaměření a koncepce studia homogenní, z hlediska věku a vzdělání heterogenní. Statistickou metodou zjišťujeme nejčastější chyby, hodnotíme je, v komentáři vysvětlujeme jejich příčinu a pokusíme se nabídnout vhodný způsob podání jistého gramatického učiva.

V kapitole o lexikologii ukazujeme na příkladech mezijazykové homonymie a paronymie výhody, a naopak zrádnosti dvou gramaticky příbuzných jazyků, ukrajinštiny a češtiny. Částečně jsme čerpali z hodin češtiny (obzvláště z překladových cvičení) a také z námi provedeného dotazníkového šetření ve stejnojmenné skupině respondentů.

III Praktická část

3.1 Čeština jako cizí jazyk

Čeština jako cizí jazyk se vyučuje na mnoha místech – na univerzitách, školách, v charitativních organizacích, soukromě a samozřejmě také za různými účely. Za posledních pár let také vzniklo hodně zdrojů výuky českého jazyka, které jsou dostupné online. V této bakalářské práci se zaměřujeme hlavně na kurz češtiny v projektu přesídlení krajanů do České republiky, který realizuje Ministerstvo vnitra České republiky. Sociální asistenci krajanům v tomto projektu zajišťuje Arcidiecézní charita Praha. Program běží už od března 2015 a navazuje na předchozí podobné projekty, v jejichž rámci byli do ČR přesídlení čeští krajané z oblastí postižených černobylskou jadernou havárií v letech 1990–1993 a z Kazachstánu v letech 1994–2001 a 2007³.

Pavel Dymeš z oddělení přesídlování a integrace azylantů, odboru azylové a migrační politiky Ministerstva vnitra České republiky u příležitosti výročí projektu píše: „Z pohledu Ministerstva vnitra ČR je projekt asistence při přesídlení krajanů jedním z neúspěšnějších projektů v rámci aktivní imigrační politiky České republiky. Za pět let existence pomohl téměř dvěma tisícům lidí začít nový život a stát se platnou a přínosnou součástí české společnosti. Česká republika takto pomáhá vytvářet nové a lepší životní příležitosti lidem, kteří díky svým českým kořenům mají vytvořené pevné vazby k Česku a projevují zájem se zde úspěšně integrovat“ (Arcidiecézní charita Praha, 2020).

K dnešnímu dni probíhá projekt přesídlování krajanů ze států Ukrajina, Rusko, Venezuela. Krajanem se rozumí „...každý cizinec, který má prokazatelně český národnostní původ, nebo je dítětem rodiče s českým národnostním původem, nebo dítětem dítěte rodiče s českým národnostním původem“⁴. Krajané, kteří projeví zájem žít trvale v ČR, mohou individuálně podat žádost o povolení k trvalému pobytu z důvodů hodných zvláštního zřetele, dle § 66 odst. 1 písm. b) zákona o pobytu cizinců⁵.

³<https://www.mvcr.cz/migrace/clanek/do-cr-pricestovalo-temer-1100-krajanu-predevsim-z-ukrajiny.aspx>

⁴ <https://www.mvcr.cz/migrace/clanek/krajane.aspx?q=Y2hudW09MQ%3d%3d>

⁵ <https://www.mvcr.cz/migrace/clanek/krajane.aspx?q=Y2hudW09Mw%3d%3d>

Krajané jsou po příjezdu do ČR dopraveni do zařízení Ministerstva vnitra v jižních Čechách, kde mají zajištěno ubytování a stravu. Sociální pracovníci Arcidiecézní charity Praha jim poskytují sociální a právní poradenství, asistují při získání všech potřebných dokladů, při jednání s úřady, pomáhají s nalezením nového bydlení, zaměstnání a následně s přestěhováním do místa nového bydliště. Prvořadým úkolem krajana je začít se učit česky, k tomu slouží intenzivní jazykový kurz. Volnočasové aktivity jsou zaměřeny na slavení svátků a poznávání české kultury a historie.

Nejvíce krajanů zpět do rodné vlasti předků se vrací z Ukrajiny, od března 2015 do listopadu 2021 jsou to 1884 osoby, menší je skupina z Venezuely, od roku 2017 se vrátilo 72 osob. Z Ruska od roku 2020 přesídlilo 16 osob, i když v posledních měsících jejich počty stoupají (zdroj interní statistika ADCH Praha, Mgr. Světlana Porsche).

Kurzy českého jazyka jsou organizovány zvláště pro dospělé a zvláště pro děti. U dětí jde hlavně o zvládnutí základní slovní zásoby a zorientování se v gramatice, dále o pomoc s učivem základní školy. Děti hned po příjezdu vstupují do školy v Milevsku, obvykle do stejných ročníků, které navštěvovaly doma, rodiče ale mají i možnost žádat o jejich zařazení do ročníku nižšího.

Kurzy pro dospělé navštěvují lidé cca od 15 let a dále bez dalšího věkového omezení (nejstarším posluchačům hodin češtiny bývá i kolem osmdesáti let). Kurzy trvají po dobu pobytu krajanů v zařízení Ministerstva vnitra⁶. Skupina se obvykle skládá z 10 - 15 studentů různého věku a vzdělání, většinou jde o celé rodiny, někdy i třígenerační. Krajané mají různou úroveň znalosti češtiny. Starší generace přímých potomků je schopna se domluvit česky velmi obstojně, ačkoli jejich jazyk je hodně poznamenán ukrajinštinou a ruštinou. Užívají lexikální jednotky, které jsou z dnešního jazykového hlediska považovány za archaizmy.

Jak píše Karel Komárek v knize *Čeština na Volyni* „(n)ářečí můžeme v mluvě volyňských Čechů důvodně předpokládat: jejich předkové odešli z venkovských oblastí, kde byly zachovány tradiční české dialekty, a na Ukrajině už nebyli pod soustavnějším vlivem spisovné češtiny...“ (Arkhanhelska, 2020, s. 13).

První dialektologické výzkumy mluvy Čechů na Ukrajině provedla Zinajida Mjačina v 60. letech 20. století v obci Malá Zubovština v Žitomirské oblasti a došla k závěru, že v hláskosloví a tvarosloví se zachovaly rysy severovýchodočeského dialektu. Na tom se také shodli jazykovědci Jana a Pavel Jančákovi, kteří dokonce určili i několik

⁶ Doba pobytu krajanů v zařízení Ministerstva vnitra je v průměru 2–3 měsíce.

obcí severovýchodně od Hradce Králové (Arkhanhelska Alla, 2020, s. 14). Bádáním v této oblasti se také zabývali např. profesor Josef Anderš, který se věnoval Čechům žijícím na jihu Ukrajiny, dále Světlana Čmejrková, Katerina Mykhajlova např. mluvou v Čechohradě na jihovýchodě Ukrajiny.

Kurz českého jazyka se koná 4krát týdně, dohromady přibližně 9 výukových hodin zahrnujících čtení, překládání, gramatiku a konverzaci. Program kurzu je vždy upraven podle aktuálního složení skupiny a můžeme ho rozdělit na roviny primárních a sekundárních úkolů. Do roviny primárních úkolů bychom mohli zařadit nácvik čtení a výslovnosti, časování sloves, kterému je věnována velká pozornost, užívání předložek, samozřejmě rozšiřování slovní zásoby a komunikace. Sekundární rovina zahrnuje skloňování podstatných a přídavných jmen, zájmen, číslovek, jejich využití apod.

3.2.1 Přehled učebnic češtiny

V této kapitole se zaměříme na učebnice a cvičebnice pro výuku češtiny jako cizího jazyka. Neklademe si za cíl podat vyčerpávající přehled současných prakticky orientovaných učebnic češtiny pro cizince úrovní A1/A2, B1/B2, ale jen těch, se kterými jsme pracovali ve výše zmiňovaném projektu. Naši pozornost soustředíme především na česky psané učebnice a cvičebnice pro ukrajinské a ruské rodilé mluvčí.

Úroveň – A1/A2

Pro dosažení úrovně znalosti češtiny A1/A2 najdeme nesčetné množství publikací. Jednou z prvních, kterou jsme použili v kurzu češtiny pro krajany, byla učebnice a pracovní sešit *Chcete mluvit česky?* (1. díl, ukrajinská verze) autorů Čechové – Trabelsiové – Putze z roku 1999. Publikace byla mezi posluchači velice oblíbená nejspíš z následujících důvodů: byla napsána ukrajinsky, měla velmi přehledně zpracovanou tabulkovou část, obsahovala dostatek cvičení na doplňování a překládání. Milan Hrdlička o této učebnici píše: „Jako naprosto nevhodné se jeví vícejazyčné mutace univerzálního učebního textu. Extrémním a podle mého soudu odstrašujícím příkladem je učebnice Čechové, Trabelsiové a Putze *Chcete mluvit česky*, od roku 1993 do letoška vyšla již v sedmi mutacích, a to německé, anglické, španělské, francouzské, italské – a dokonce ruské a ukrajinské“ (Hrdlička, 2019, s. 69).

Další cvičebnicí, kterou jsme používali, byla *Čeština expres A1/1, A1/2* (2011), *A2/2 a A2/4* autorem Lídy Holé a Pavly Bořilové. Skládá se ze dvou částí. Obě vynikají přehledností a přiměřeným množstvím gramatiky v jedné lekci. Výhodou také může být

spojení učebnice a pracovního sešitu do jednoho svazku a velmi obsáhlý dodatek, který už je zvlášť.

Poslední čtyři roky v kurzech češtiny pro krajany používáme učebnici od Lídy Holé a kolektivu autorek, *Česky krok za krokem 1*, dodatek k ní a pracovní sešity. Ve srovnání s výše zmíněnou publikací *Čeština expres A1/1, A1/2* (2011) učebnice *Česky krok za krokem 1* je komplikovanější a náročnější v užívání, jak pro učitele, tak i pro studenty. Lekce jsou mnohem obsáhlejší, kombinují hodně různé gramatiky a mají málo cvičení. Gramatická pravidla jsou štěpena do různých lekcí. Např. podíváme-li se blíže na 1. lekci, kde je krátká zmínka o některých slovních druzích, česká abeceda, oslovení, osobní zájmena, užívání prepozice *z/ze* s genitivem, konjugaci sloves *být, mít* a následně všechny typy konjugací sloves v přítomném čase a číslovky do deseti, zjistíme, jak je předimenzovaná. Pokud by ze strany lektorů byla snaha probrat pečlivě všechna témata 1. lekce, je to práce asi na měsíce. Učebnice obvykle není moc populární pro samostudium. I z hlediska grafického zpracování se jeví jako velmi zatížená barevnými obrázky. Šedý zrnitý podklad pod texty obvykle zhoršuje čitelnost čtení, obzvlášť pro čtenáře staršího věku.

Dobrym zdrojem cvičení je pracovní sešit od Jitky Cvejnové *Česky, prosím, 1* a *Cvičebnice češtiny* Blanky Sýkorové. Oba materiály často využíváme.

Úroveň B1/B2

Jednou z nejstarších publikací, se kterou jsme pracovali, je základní kurz *Čeština pro cizince* z roku 1993 autorek Karly Hronové a Milady Turzíkovej. Autorky Lída Holá a Pavla Bořilová vydaly v roce 2009 učebnici úrovně B2 *Česky krok za krokem 2*, která se skládá z 20 lekcí, součástí je i rozsáhlý dodatek. K této učebnici vyšel v roce 2012 pracovní sešit, nabízející cvičení pro prvních 10 lekcí, autorky Zdeňky Malé. Kolektiv autorů Marie Kestřánková, Kateřina Kopicová a Gabriela Šnidaufová, vydal v roce 2011 učebnici a cvičebnice, včetně MP3 *Čeština pro cizince* úroveň B1 a na ni navázala v roce 2013 vydaná *Čeština pro cizince* úroveň B2. Obě vydání jsou velmi dobrá, mají přehlednou strukturu lekcí, každý blok nové gramatiky obsahuje velké množství cvičení a opakování.

Pracovní sešit k CD pod názvem *Interaktivní čeština* od Ilony Kořánové a Neila Bermela vyšel v roce 2012. Je zaměřen na poslech a mluvení.

Velkou pozornost si zaslouží konverzačně-gramatická příručka *Nebojte se češtiny* od Any Adamovičové z roku 2005, která představuje jak češtinu spisovnou, tak mluvenou, a obsahuje velké množství cvičení a krásných textů ke čtení.

Výbornou publikací je *Gramatika českého jazyka pro cizince* Markéty Maturové z roku 2011. Publikace je obsahově velmi bohatá, nabízí přehlednou gramatickou část, velké množství cvičení a moderně zpracovaná témata jednotlivých lekcí, včetně vhodných textů.

Chtěla bych také zmínit učebnici pro studenty vysokých škol pod názvem *Český jazyk* vydanou v roce 2006 v Kyjevě, jejíž autorkou je Ljudmyla Danylenko.

Není možné opominout příručku *Čeština extra* z roku 2012 autorky Jany Harperové, která představuje českou gramatiku z jiného pohledu než většina učebnic. Zpracování určitých gramatických jevů se dá velmi úspěšně využít v kurzech češtiny pro cizince napříč všemi jazykovými úrovněmi.

Kromě uvedených tištěných zdrojů je i řada různých aplikací, internetových stránek⁷, které nabízí pracovní materiály učitelům, žákům a jejich rodičům, dospělým i studentům.

⁷ <https://meta-ops.eu/>

3.3 Přízvuk v ukrajinštině a výslovnostní chyby Ukrajinců a Rusů

Jak uvádí autoři *Mluvnice současné ukrajinštiny*, přízvuk v ukrajinském jazyce je dynamický (silový); zvětšení intenzity v přízvučné slabice je větší než v češtině, ale není tak velký, aby docházelo k výrazné redukci nepřízvučných samohlásek. Ve víceslabičných slovech vedle hlavního přízvuku bývá i přízvuk vedlejší. Ukrajinský přízvuk je volný (neváže se na určitou stálou slabiku slova), pohyblivý (při ohýbání a tvoření slov může měnit místo *бур'ян* – *бур'янець*), a významotvorný (podstatné jméno *дорога* (cesta) a přídavné jméno *дорога* (drahá)). Z výše uvedeného plyne, že pro Ukrajince je velmi obtížné dodržet přízvuk v češtině na první slabice, velmi často dochází k nadměrnému protahování anebo naopak krácení hlásek.

Ze své vlastní praxe lektora češtiny pro cizince a zároveň cizinky, která se učila česky v Česku, už řadu let pozoruji, stále se opakující chyby ve výslovnosti Ukrajinců. Vznikají z různých důvodů a souvisí i s tím, ze kterého regionu pochází mluvčí.

Chybuje se ve slovech s počátečním písmenem *e-* např. slovo *Evropa*, *euro* vyslovují [jevropa, jevro] ukr. *Європа*, *євро*. Měkčení *-l-* před *-e-*: ve škole – [školje], na kole [kolje]. Mluvčí z oblastí s dominantním užíváním tzv. suržyka⁸ vkládají konsonant – š- např. do slova *česká* [češská] a také zaměňují *h* za *v* nebo *g* (*jeho* – *jevo*, *had* – *gad*). U osobních zájmen je často vyslovováno *a* za *o* na začátku slova (*ona* – [ana], *oni* – [ani]). U některých slovních druhů měkčí koncovou souhlásku podle vzoru rodného jazyka, jako kdyby tam byl měkký znak, např. u infinitivů sloves (*dávat* – *dávab*), u některých substantiv (*den* – *denb*). Dochází také k vkládání hlásky – *e* – *po j*, např. u slovesných tvarů *jsme* [jesme], *jste* [jeste].

Proto se v kurzech češtiny věnujeme přibližně prvních šest hodin (záleží na úspěšnosti posluchačů) čtení bez porozumění a překladu. Poprvé je slovo přečtené studentem, po něm lektorem a poté zase studentem. Stejný postup se používá i u čtení vět a posléze textů. Akcent je pokládán jen na dobré vyslovování hlásek, dodržování kvantity a přízvuku. Často jsou tato cvičení doplňována poslechem.

Cvičení se ukazují jako velmi prospěšná v následujících hodinách češtiny, v nichž se můžeme více soustředit na gramatiku, ale samozřejmě i nadále věnujeme dostatek času čtení a poslechu. Posluchačům za domácí úkol doporučujeme čtení nahlas. Milan Hrdlička v kapitole *Texty v učebnicích češtiny jako cizího jazyka* píše: „Klíčovou roli

⁸ Suržyk – směs, převážně ukrajinské gramatiky a ruské slovní zásoby, velmi rozšířený v centrální a východní části Ukrajiny.

hraje text v komunikační metodě Assimil. Podstatou této metody je každodenní patnáctiminutové studium cizího jazyka, a to hlasitou četbou a poslechem krátkých, převážně dialogických textů“ (Hrdlička, 2002, s. 129).

3.4 Morfologie a její úskalí pro cizince

Na následujících stránkách bakalářské práce se budeme věnovat analyzování obtížných gramatických jevů v češtině. Pokusíme se vysvětlit původ častých a stále se opakujících chyb, ale jen u vybraných slovných druhů, a to u podstatných a přídavných jmen, sloves, číslovek a předložek. Těch, s kterými se nejvíce setkáváme v kurzech češtiny pro krajanů-záčátečníky. Jako zdroj pro tuto analýzu nám poslouží závěrečné testy-dotazníky posluchačů kurzu češtiny v projektu přesídlení krajanů do České republiky z Ukrajiny a Ruska.

Podstatná jména

V gramatice podstatných jmen zásadní roli pro cizince hraje správné určení rodu, mnohonásobně složitější je to pro mluvčí slovanského původu. Ukážeme si to na několika příkladech: „ukr. *банк* ч čes. *banka* ž, *епізод* ч *epizoda* ž, *факультет* ч *fakulta* ž, *університет* ч *univerzita* ž atd. Tato gramatická zrádnost se pochopitelně ještě zvětšuje u slov stejně zakončených, kde koncovka nemůže signalizovat rodový rozdíl. Jde zejména o slova francouzského původu, např. ukr. *гараж* ч čes. *garáž* ž *монтаж* ч *montáž* ž *трамвай* ч *tramvaj* ž“ (Navrátilová, 2011).

Uvedeme několik příkladů z překladových cvičení krajanů, která ukazují, jaký dopad má nesprávné určení rodu podstatného jména. Zadání bylo, přeložit do češtiny následující větu: *Ми були б щасливі в новій квартирі*. Slovo *квартира* ž znamená čes. *byt m*. Na to se objevily překlady typu: *My bychom šťastný v novou byt*.

„Lingvodidaktický popis skloňování v učebnicích češtiny pro cizince představuje jednu z nejrozsáhlejších a současně nejobtížnějších kapitol české mluvnice. Způsob prezentace deklinačních paradigmat má klíčový význam nejen z pohledu jazykového, ale také proto, že výrazně zasahuje do koncepce zpracování jiných bázových gramatických kategorií a jevů (pádu, jmenného čísla, slovesných vazeb, systému prepozic aj.), do charakteru učebnicových textů (viz dále) i do metodiky nácviku řečových dovedností a komunikačních aktivit“ (Hrdlička, 2019, s. 61). Názor Milana Hrdličky jen potvrzuje, proč v této bakalářské práci zařazujeme skloňování podstatných jmen i přídavných jmen do sekundárního gramatického okruhu. Tudíž není možné, z časových důvodů, věnovat tomuto tématu dostatek času. Navíc je to také spojeno s koncepcí zpracování české deklinace v učebnicích pro jinojazyčné uživatele. Milan Hrdlička uvádí, že od druhé poloviny 20. století do současnosti lze vystopovat dvě odlišné koncepce.

„První koncepce, vertikální, která je výrazně méně zastoupená, probírá jednotlivá deklinační paradigmatata komplexně. Z důvodu částečné redukce objemu učiva dochází k rozlišování a k oddělenému probírání (v rámci jiné lekce) tvrdých a měkkých vzorů podstatných a přídavných jmen. Oddělovaná bývají rovněž paradigmatata v singuláru a v plurálu (Hrdlička, 2019, s. 69).

Ze všech námi analyzovaných zdrojů v kapitole 3.2.1 Přehled učebnic češtiny, je tato koncepce zastoupena jen v několika málo učebnicích. Např. Ljudmyla Danylenko a její *Чеська мова*, která v rámci jedné lekci prezentuje, jak jednotné, tak i množné číslo jednoho vzoru. Na zvláštnosti deklinace substantiv se zaměřuje Markéta Maturová v publikaci *Gramatika českého jazyka pro cizince*.

„Druhá koncepce, horizontální, probírá skloňování postupně, po jednotlivých pádech. Tento přístup v učebních materiálech výrazně převazuje, ba dominuje (v posledních desetiletích je takřka výlučný), a to jak v tuzemsku, tak v zahraničí. Opět dochází k oddělování singuláru a plurálu, tvrdé a měkké vzory se však naopak většinou probírají společně v téže lekci; v lekcích tak mnohdy figurují koncovky různých typů skloňování“ (Hrdlička, 2019, s. 69). Podle této koncepce je prezentovaná deklinace českých substantiv i v učebnici Lídy Holé *Česky krok za krokem 1*, kterou používáme.

Obvykle postup volíme podle aktuálního složení skupiny a stále musíme mít na mysli, že vedle sebe v učebně můžou sedět jak profesor, zdravotní sestra tak dělník, a my musíme naplnit vzdělávací potřeby každého z nich.

Pokud je posluchač úplný začátečník, držíme se jen horizontální koncepce. A když už má jisté povědomí o českém jazyce a snahu naučit se více, propojíme horizontální koncepci s vertikální, a to tak, že se naučíme pracovat s tabulkovou částí a orientovat se v ní. Mnohdy krajané po odjezdu z místa dočasného pobytu v zařízení Ministerstva vnitra ČR už nikdy nenastoupí do žádných kurzů češtiny pro cizince. Shledáváme však námi danou instrukci jako užitečné vodítko pro samostudium. Analogický postup volíme i při výkladu gramatiky přídavných jmen.

Slovesa

Dovolíme si říct, že sloveso je stěžejným slovním druhem celé gramatiky češtiny pro jinojazyčné mluvčí slovanského původu. Princip a gramatika časování sloves v českém jazyce se ve srovnání s ukrajinštinou a ruštinou velmi liší. Zároveň u lexikálních jednotek nalzáme velkou shodu. Proto považujeme za nejdůležitější úkol seznámit posluchače s tímto úsekem mluvnice co nejlépe. Obvykle, hned v prvních hodinách kurzu, se všichni ptají, jak zvládnout diakritický pravopis českého jazyka. Na to není

snadné odpovědět, ale jako první krok k tomu doporučujeme, naučit se časovat slovesa v přítomném čase a správně psát jejich koncovky. Tento postup opakujeme i u psaní tvarů přídavných jmen.

Přítomný čas

Začínáme s konjugací slovesa *být* a všech sloves v přítomném čase. Pokud posluchač úspěšně zvládne učivo, pozorujeme velký posun v porozumění a mluvení.

Při výkladu časování sloves v přítomném čase používáme dělení sloves do čtyř skupin podle kmenotvorné přípony v infinitivu, tzv. kmenotvorného tématu. Jako nejsrozumitelnější pro krajaný se nám jeví dělení v učebnici *Chceme mluvit česky*, kde se vychází ze slovníkového tvaru slovesa. Přehled dělení do skupin podáváme k nahlédnutí (Čechová Elga, 1999, s. 55). Za 6 let existování projektu se tato metoda mnohokrát ověřila.

	kmenotvorná přípona v infinitivu	osobní koncovka	například
I	-ovat	-uji (-uju) -ujeme -uješ -ujete -uje -ují (-ujou)	studovat, opakovat
II	-0-(s)t	-u -eme -eš -ete -e -ou	jít, jet, číst, psát, mýt se, pít, brát, prát, žrát
III	-at -át	-ám -áme -áš -áte -á -ají	dělat, zpívat, dát
IV	-et -ět -it	-ím -íme -íš -íte -í -í, -ejí	vracet, sedět, platit, ! spát, stát!

Pro rychlejší pochopení a k naučení zařazovat slovesa do příslušné konjugační skupiny používáme výše uvedenou tabulku, která je ve velkém formátu rozmístěna v učební místnosti, a krajané jsou stále vybízeni, aby ji používali. Rovněž mají k dispozici seznamy nejužívanějších sloves v infinitivu a poté v 1. os. sg. přítomného času. Slovesa z nepravidelné skupiny jsou sepsaná do seznamu a při výkladu je na ně dán větší důraz.

Pomocným vodítkem pro ukrajinsky, případně rusky mluvící, je porovnání těchto sloves s jejich mateřštinou např. čes. *psát* – *píšu*, ukr. *micamu* – *muuy*, čes. *brát* – *beru*, ukr. *ōpamu* – *ōepy*.

Následující cvičení a jeho výsledky, ze závěrečných testů-dotazníků, nám poslouží jako materiál pro analýzu konjugace sloves v přítomném času.

Zadání: Dejte slovesa do správného tvaru přítomného času.

1. *My se (dívat)_____ na pana Nováka.* 2. *Vy (pracovat)_____ ve firmě, co vyrábí tužky?*
 3. *Ty (znát)_____ naši učitelku?* 4. *Já (spát)_____, on jde také spát.* 5. *Co teď (číst)_____?* 6. *Petr (vědět)_____ hodně o české historii.* 7. *Můj kamarád (bydlet)_____ v Českém Krumlově.* 8. *Rodiče (povídat si) _____o festivalu Pražské jaro.* 9. *Moc___mi_____ (líbit se) zámek Hluboká nad Vltavou.* 10. *V Českých Budějovicích (studovat – 3. os. sg.) _____češtinu.*

V daném úkolu se hodnotila správná volba příslušné osobní koncovky včetně kvantity koncového vokálu. A výsledky jsou představeny v Tab. 1.

Tab. 1

	slova užitá v zadání	chybné užití na 108 testů	správné užití na 108 testů
-ovat	pracovat	32	76
	studovat	55	53
	číst	19	89
-at, -át	dívat se	16	92
	znát	9	99
-et, -ět, -it	bydlet	22	86
	líbit se	32	77
nepravidelné sloveso	spát	22	86

Výsledky testu ukazují několik zajímavostí. Za prvé, nepravidelná skupina sloves se nezdá být tak obtížným jevem pro ukrajinsky a rusky mluvící, pokud je představena prostřednictvím jejich mateřského jazyka; z výše uvedených výsledků je to 21% chybných odpovědí.

V první a poslední větě, i když obě slovesa patří do stejné konjugační skupiny, došlo k naprosto odlišným výsledkům. Domníváme se, že důvodem je forma zadání úkolů. V první větě rozhodně pomohla přítomnost zájmena. V poslední větě, pokud

posluchač nepochopil, co znamená 3. os. sg, nedokázal napsat správnou odpověď, i když ji věděl. V publikacích zaměřených na cizince se hojně využívá latinská terminologie. Domníváme se, že takový způsob zadávání odradí od samostudia češtiny jinojazyčné mluvčí z neakademického prostředí. Stále musíme mít na mysli, že velké procento posluchačů v kurzech češtiny nejsou vysokoškolští studenti a nemají žádné filologické vzdělání, a přesto by se rádi naučili česky. Jinak výsledky testování hodnotíme jako velmi úspěšné.

Dále zaměříme pozornost na sloveso *mít* se jmenným tvarem *rád/ ráda/ rádi*. Jako podklad k hodnocení tohoto gramatického jevu, jak mu rozumí a aplikují jej krajané, nám poslouží jejich 35 testů-dotazníků. Srovnáme např. věty *Mám ráda sport – miluji sport*. Obě věty se do ukrajinštiny překládají *Люблю спорт*. Stejně tak se přeloží slovo *ráda* ve větě *Ráda sportuju* - v překladu *Люблю займатися спортом*. Ačkoli ukrajinština disponuje tvarem *рада*, v běžném užívání se tento tvar nevyskytuje, ale v úzu se běžně užívá adjektivum *радуї/ рада...*, a obrat: *я рада, що ви любите спорт*.

Zadání pro krajanu znělo, odpovězte, prosím, celou větou: *Co rád/a děláte?*

Na danou otázku 3 respondenti neodpověděli, 10 ji vyřešilo správně, 22 respondentů napsalo špatné odpovědi podle stejného vzorce: *mám rád hrát fotbal, moc ráda číst a zpívat, ráda vařit, mám ráda vařím, ráda jet na kole, mám ráda chodit do divadla*.

Příčinou chybného užívání frází *mít rád/ ráda/ rádi* a *rád/ráda/rádi* je stejný význam obou jednotek v ukrajinštině a zároveň odlišná funkce jmenných tvarů *rád/ ráda/ rádi*, které jsou v ukrajinském jazyce zařazené do přídavných jmen. V češtině jsou fráze **mít rád/ráda něco** (obvykle s podstatným jménem ve 4. pádě: *mám rád/ráda sport, školu, divadlo*) a fráze **rád + 1. os. sg. přítomného času slovesa** (*rád/ráda běhám, sportuji, čtu* apod.). Nácvik větných frází, zvláště odlišných, vyžaduje hodně času.

Po zvládnutí časování sloves v přítomném čase přichází od krajanů otázka: „*A co máme dělat se slovy se a si?* V teoretické části jsme popisovali odlišnosti užívání *se* a *si* v ukrajinštině (ruštině) a češtině. Pro začátečníka jsou nejsložitějšími momenty jednak určit místo *se, si* ve větě, jednak rozhodnout se, zda mají napsat *se* nebo *si*.

V následující ukázce měli respondenti zodpovědět otázku: *Co se vám líbí?*

A dočteme se odpovědi, *mně líbí procházky, jsem líbí sport, líbí mně plavat*, ale i *líbí se mi učit se*. Obvykle se posluchači snaží držet reflexivní zájmeno *se* v blízkosti slovesa a v dlouhých větách nevnímají jejich propojenost.

Budoucí čas

Následující cvičení bylo zaměřené na budoucí čas složený a budoucí čas u sloves pohybu.

Zadání: Řekněte v budoucím čase.

Letos trávíme prázdniny v Červené nad Vltavou.

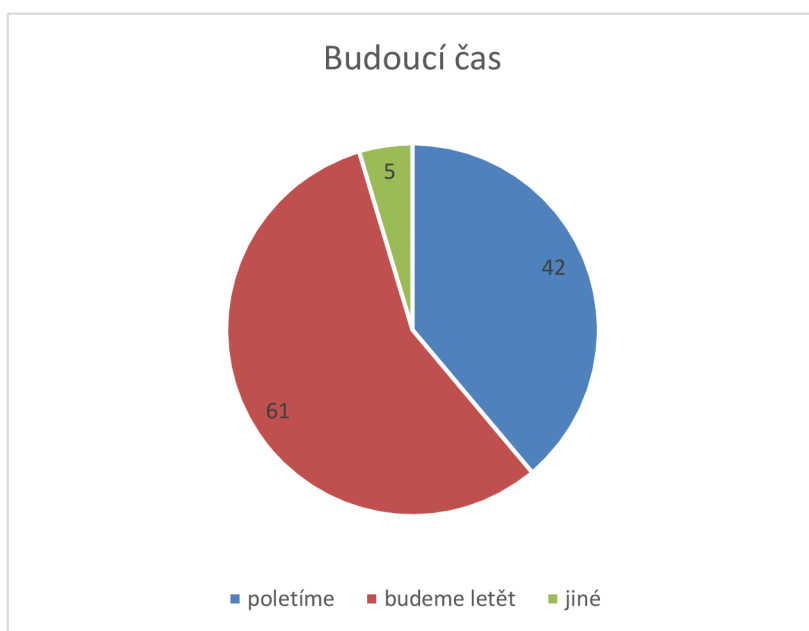
Do Mnichova letíme letadlem.

Studuju češtinu na kurzu pro cizince.

Na větách *Letos trávíme prázdniny v Červené nad Vltavou* a *Studuju češtinu na kurzu pro cizince* je vidět, že složená forma budoucího času není obtížným gramatickým jevem, jelikož se shoduje s tvary ukrajinského budoucího času. Ze 108 testů jen 7 má obě věty nesprávně, 19 testů má jen jednu větu *Studuju češtinu na kurzu pro cizince* správně.

Zajímavé je, že ve větě *Letos trávíme prázdniny v Červené nad Vltavou*, bylo nejnáročnější sloveso *trávit*⁹. Objevily se tvary *potravíme*, *utravíme*, *ztrávíme*, *potravovat prázdniny*. Horší výsledky mělo tvoření forem budoucího času u sloves pohybu. Převažovaly věty s budoucím časem opisným „budeme letět“. Výsledky ukazuje Graf 1.

Graf 1

⁹ V češtině znamená 1. rozkládat potravu zažívacími orgány, ale i 2. prožívat (čas). V ukrajinštině stejné slovo kromě prvního českého společného významu s češtinou znamená ještě „ošetrřit povrch kyselým roztokem“.

Minulý čas

Následující úsek mluvnice, na který se zaměříme, je minulý čas, představující pro ukrajinské a ruské mluvčí nejobtížnější kapitolu mluvnice ve srovnání s časem přítomným a budoucím. V dalším cvičení sledujeme užívání pomocného slovesa *být* ve druhé pozici ve větě, koncovky přičestí minulého činného (*l-ového*) a pozici zvratného (reflexivního) zájmena *se, si*.

Zadání: Napište tvary minulého času.

1. V Číně (*být*) _____ velké zemětřesení.
2. Petr (*koupit si*) _____ místenku na autobus do Českých Budějovic.
3. Klára (*mít radost*) _____ z nového náramku.
4. (*Čekat – 1.os.pl*) _____ před hlavní poštou.
5. Včera (*pracovat – 1.os.sg.*) _____ až do 17:00 hodin.

Začneme u věty V Číně (*být*) _____ velké zemětřesení.

Tab. 2

správně užitá forma	nesprávně užitá forma nejčastěji <i>byl</i>	jiná forma užitá v testu
87	16	5

Příčinou chybné volby přičestí minulého ve větě V Číně (*být*) _____ velké zemětřesení, je nejspíš jiný rod podstatného jména *zemětřesení* v ukrajinštině. Chybně V Číně *byl* velké zemětřesení. V ukrajinštině slovo *землетряс* patří k mužskému rodu.

Tab. 3 Petr (*koupit si*) _____ místenku na autobus do Českých Budějovic.

správně užitá sloveso	užitá jen forma přičestí minulého činného	pozice <i>si</i> ve větě jiná než druhá
58	12	38

K hodnocení výše uvedené věty je třeba poznamenat, že v žádném testu se nevyskytla chyba ve tvaru přičestí minulého *l-ového*, nejspíše je to spojené s jednoznačným porozuměním rodu podmětu. Z výsledku zadaného cvičení je patrné, že správné užívání reflexivního zájmena *se/si* je obtížným jevem české gramatiky.

Příklad nesprávné věty s přičestím minulým bez „si“: *Petr koupil místenku na autobus...*
 Př. nesprávné věty se „si“: *Petr koupil si místenku na autobus...* místo správné věty *Petr si koupil místenku na autobus...*

Ve větě *Klára (mít radost) _____ z nového náramku*, sledujeme podobnou situaci z věty předchozí. Počet chyb ve tvaru slovesa v minulém čase je velmi nízký, nejvíce se chybí v kořenu nepravidelného slovesa *mít – měl*, kde se objevují „novotvary“ *mněla, mila, mala, mála*.

V posledních dvou větách se zaměříme na pomocné sloveso *být* a jeho pozici ve větě.

Tab. 4 (v grafu řada 1) (*Čekat – 1.os.pl.*) _____ *před hlavní poštou*.

správně užitá slovesa	užitá jen forma přičestí minulého činného	pozice slovesa <i>být</i> ve větě je jiná než druhá
57	44	7 (první)

Příklad nesprávné věty s přičestím minulým bez pomocného slovesa *být*: *My čekaly před hlavní poštou*. Také jsme se setkali s větami, kde pomocné sloveso bylo na jiném místě než druhém: *Jsem čekal před hlavní poštou*, místo správného: *Čekali jsme před hlavní poštou*.

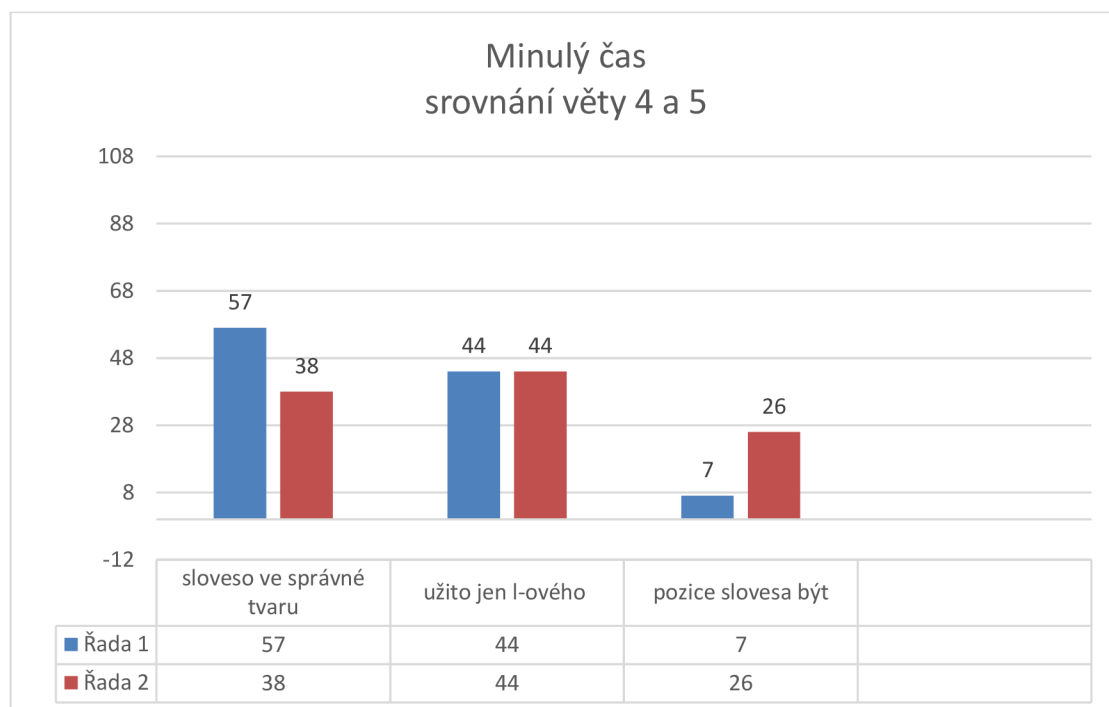
Analogickou situaci pozorujeme v následující větě: *Včera pracovala jsem až do 17:00 hodin* nebo *Včera pracoval až do 17:00 hodin*, dokonce jeden respondent toto zadání vyřešil i takto: *Včera já pracoval až do 17:00 hodin*.

Tab. 5 (v grafu řada 2) *Včera (pracovat – 1.os.sg.) _____ až do 17:00 hodin*.

správně užitá slovesa	užitá jen forma přičestí minulého činného	pozice slovesa <i>být</i> ve větě je jiná než druhá
38	44	26 (třetí)

Na Grafu 2 vidíme srovnání těchto dvou vět.

Graf 2

Z grafu 2 je patrné, že pozice pomocného slovesa *být* a jeho korektní zasazení do stavby věty v minulém čase je poměrně závislé na množství slov v ní. Pokud je věta krátká, jak ji vidíme v Tab. 4, objevilo se ve 108 testech jen 7 nesprávných odpovědí. V Tab. 5 už sledujeme naprosto odlišnou situaci, počet chyb zde vystoupal na 26 ze 108 testů. Důvodem nejspíš bude příslovečné určení času na první pozici ve větě. Chyby tohoto typu jsou velmi časté a obdobné komplikace pro cizince představuje i podmiňovací způsob.

Podmiňovací způsob

V kurzu češtiny pro krajanův kondicionál přítomný vyučujeme po osvojení minulého času, přibližně kolem sedmého týdne od příjezdu krajanů do Česka. Navazování těchto témat zaručuje snazší pochopení užívání podmiňovacího způsobu. Posluchač se stále drží stejné stavby věty a slovosledu, operuje slovesem v minulém čase a kondicionálovým morfem místo pomocného slovesa *být* v přítomném čase. Nejobtížnějším úkolem je volba správného morfu pro určitou osobu, který se v ukrajinštině a ruštině velmi liší. Více jsme o této odlišnosti psali v teoretické části.

Zajímavostí tohoto gramatického tvaru je, jak rychle se krajané, i když jsou v poměrně izolovaném prostředí a nejvíce kontaktů mají se zaměstnanci charity a s personálem hotelu, naučí hovorovou podobu kondicionálu pro 1. os. pl. *bysme*.

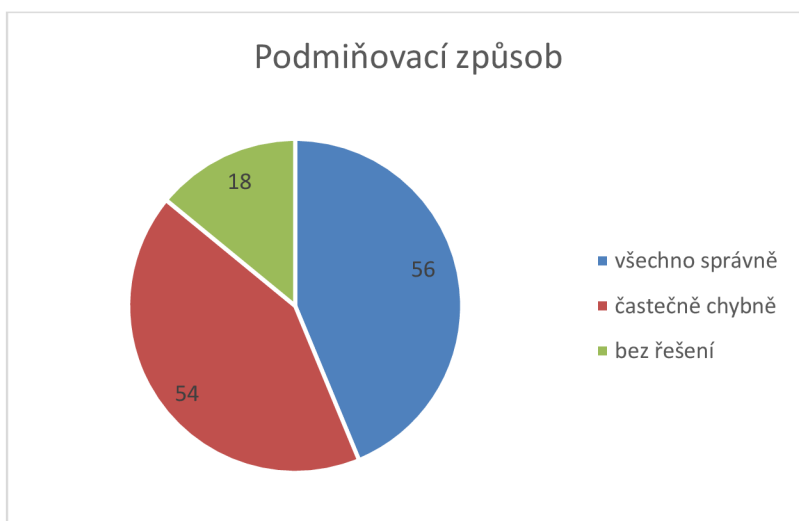
Ještě jednou nahlédneme do testů, abychom sledovali, jak se krajanům podařilo zvládnout tuto gramatiku, čemu porozuměli více a co činilo potíže.

Zadání znělo: Řekněte v kondicionálu¹⁰:

1. *Cestovat po světě* – (já) _____
2. *Studovat češtinu* – (ty) _____
3. *Dívat se na televizi* – (ona) _____
4. *Tancovat celou noc* – (my) _____
5. *Opalovat se* - (vy) _____

V zadání jsme hodnotili volbu koncovky přičestí minulého činného, správné zvolení kondicionálového morfu a jeho místo ve větě, navíc u 3. a 4. věty pozici reflexivního zájmena *se*.

Grafu 3

Pro pozorování tohoto gramatického jevu jsme měli k dispozici 128 testů. Z nich 56 respondentů zvládlo všechna zadání bezchybně. 54 testy obsahovaly různé chyby, např. *Ty studoval bys češtinu, Byste opalovaly se, Opalovali(y) se byste, Dívala se by na televizi, Bychom tancovaly celou noc*. Většinou jsou to chyby spojené s nesprávně zvolenou koncovkou přičestí minulého činného, kde se jedná o shodu podmětu s přísudkem. Valná část posluchačů nedodrží náležitý slovosled. Ještě obtížnější jsou věty s reflexivními slovesy např.: *Chtěly by podívat se na televizi* nebo *Dívala se by na*

¹⁰ Možná bychom měli vysvětlit, proč u některých zadání používáme latinskou terminologii. Je to proto, že učebnice *Česky krok za krokem 1*, podle které učíme, používá latinské termíny a v závorkách má české ekvivalenty.

televizi místo *Chtěla by se dívat na televizi*, a také *Opalovali se byste*, *Vy byste opalovali* místo *Opalovali byste se*. U dvou respondentů se objevily tvary *bysme*, *byjsme* a *byjste*: např. *Chtěli bysme tancovat celou noc*, *Tancovali byjsme celou noc*, *Opaloval/a byjste se*. Užívání kondicionálních morfů je obtížné i pro rodilé mluvčí češtiny: tvar *bysme* se vyskytuje v běžné mluvě, tvary *byjsme*, *byjste* jsou i u Čechů výsledkem snahy o korektní podoby. Výsledky testů znázorněny v Grafu 3.

Číslovky

Tento slovní druh podle vlastní zkušenosti a pozorování z hodin češtiny pro cizince je velmi obtížný z několika důvodů: za prvé, z hlediska výslovnosti. Pro ukrajinsky nebo rusky mluvícího je složité vyslovit některé české číslovky obsahující větší skupinu konsonantů, např. čes. *čtyři* – ukr. *чотири*. Obvykle dochází ke vkládání vokálů *-o-* nebo *-e-*, u číslovky *osm* se nejčastěji setkáváme se vkládáním protetického *v-* na začátku slova *vosm*, a *-u-* u číslovky *sedm* – *sedum*. Dále velmi frekventovanou chybou je výslovnost základních číslovek od jedenácti do devatenácti, kde se nedodrhuje délka zakončení na *-áct*, vkládá se také samohláska *-e-* a vzniká *-áčet* (*jedenáčet*) což se velmi podobá výslovnosti číslovky 1100 = tisíc sto, = jinak též jedenáct set. Ze začátku se nikomu z posluchačů nezdá, že mezi slovy *jedenáct* a *jedenáct set* je rozdíl a vlastní chybu nevnímají. Ukrajiniština nedisponuje takovou formou vyjádření číslovky 1100. K opravení této chyby se osvědčuje cvičení, ve kterém počítáme, kolik bychom měli za něco zaplatit, jestli 11, nebo 1100 korun.

3.5 Lexikologie

Mezijazyková homonymie a paronymie

„Homonyma/slova souzvučná jsou výrazy se stejnou formou, ale různým významem mající zpravidla i různý původ“ (Čechová, 2011, s. 60). Homonyma je možné dělit na úplná a částečná podle rozsahu formálních shod. Úplná homonyma se shodují ve všech gramatických tvarech: např. slovo *raketa* – typ létacího stroje a také sportovní pomůcka v tenisu. „Částečná homonyma mají některé tvary odlišné, např. slovo *los* (severské zvíře) má tvary mužského rodu životného podle vzoru *pán*, zatímco slovo *los* (poukázka loterie) má tvary mužského rodu neživotného podle vzoru *hrad*“ (Čechová, 1996, s. 47).

„**Paronyma** jsou slova podobně znějící, ale zcela odlišného významu. Jsou jak domácího, tak cizího původu. Při neznalosti významu se někdy mylně zaměňují...“ (Čechová, 2011, s. 60). Často u nich dochází k nechtěné záměně (např. efektní – efektivní). Paronymie není vymezována jednotně. V české tradici podobně jako v ruské lexikologii mají paronyma tyto určující vlastnosti: 1. zvuková podobnost, 2. jistá morfelematická homogenost, 3. shodná gramatická charakteristika, 4. paradigmatická charakteristika, 5. výrazná významová diferencovanost, nebo naopak významová příbuznost, 6. nesprávné použití v řeči vyplývající z chybné záměny slov. Paronyma způsobují potíže cizincům učícím se jazyk. (Hladká, 2017, NESČ).

Mezijazyková homonymie a paronymie bývá v jazykovědě označována různě. Edvard Lotko, který zkoumal zrádná slova v polštině a češtině, je definoval jako „lexikální jednotky, které jsou v obou jazycích formálně shodné nebo podobné, ale významově, nebo i stylově odlišné“ (Lotko, 1992, s. 8). Dále autor píše, že u jazyků geneticky vzdálených se zrádnost týká slov mezinárodních. Naproti tomu u blízké příbuzných jazyků se zrádnost projevuje nejen u slov mezinárodních, ale hlavně u slov domácích, a to jak stylově neutrálních, tak i stylově příznakových. Můžeme tvrdit, že množství zrádných slov je přímo úměrné genetické příbuznosti srovnávaných jazyků.

„Existují tady zrádná slova *systémová* a zrádná slova *textová*. Zrádnost systémová se nemusí křýt se zrádností textovou. Text může pro uživatele jazyka významovou zrádnost snížit, nebo i odstranit, ale může ji také zvětšit nebo vytvořit. Např. přídavné jméno pol. *czerstwy* – čes. *čerstvý* jsou zrádnými slovy pouze ve spojení s podstatnými jmény typu *chléb*, *pečivo*... (pol. *czerstwy chleb*, *rogalik* ... = starý, tvrdý chléb, rohlík...). Ve spojení jiných, např. *czerstwy staruszek*, *czerstwa twarz*... má uvedené

polské přídavné jméno již význam shodný s českým formálním protějškem (tedy „svěží, zdravý)“ (Lotko, 1992, s. 12). K významům českým a polským přidáme ukrajinský, kde slovo *чептвиу* znamená starý, tvrdý (chléb), ale také necitlivý, lhostejný (např. člověk).

V této kapitole se blíže zaměříme na některá podstatná jména, která ukazují zrádnost ve dvou geneticky příbuzných jazycích, a to v ukrajinštině a češtině, především z hlediska jejich slovníkového (věcného) významu. Představená slova jsou vybrána (vypozerována) autorkou bakalářské práce v hodinách češtiny pro cizince během překladových cvičení v kurzech pro začátečníky.

Strukturou zadání zrádných slov jsme se částečně inspirovali v bakalářské práci Denisy Navrátilové, *Ukrajinsko-česká mezijazyková homonymie a paronymie (na materiálu substantiv)* (2011). Slova jsou uspořádána v abecedním pořadí podle českého výrazu a podle zrcadlového principu, který je velmi přehledný. V levém sloupci jsou uvedeny a vysvětleny významy českého podstatného jména a v pravém sloupci ukrajinského podstatného jména. Slova jsou uvedena v základním tvaru, tj. v 1. pádu jednotného čísla. U každého hesla je uveden rod, mužský rod je označen zkratkou м, m, ženský rod ж, ж a střední rod с, s.

Česká výkladová část je převzata ze *Slovníku spisovné češtiny* (SSČ) a *Slovníku spisovného jazyka českého* (SSJČ). Výkladová část ukrajinských slov je ze *Словника української мови (Академічний тлумачний словник 1970–1980)*.

Tab. 6

česky	ukrajinsky
banka ž <i>peněžní a úvěrový ústav</i>	банка ж (<i>zavařovací sklenice</i>) <i>1. скляна металева посудина циліндричної форми;</i> <i>2. мед. звичайно мн. банки, невеликі грушовидні скляночки з потовценими віnciaми, що застосовуються для того, щоб викликати приплив крові на окремих ділянках тіла</i>
bazar m <i>1. orient. trh, tržiště;</i> <i>2. obchod s méně kvalitním, doprodejním n. použitým zbožím;</i> <i>3. organizovaný prodej starších věcí (dětských, sport. aj.)</i>	базар м (<i>trh</i>) <i>торгівля (переважно приватна) продуктами харчування або предметами широкого вжитку (часто в певні дні тижня) на площі або в спеціально збудованому приміщенні</i>

dýně ž <i>tykev</i>	диня ж (<i>meloun</i>) 1. бащтанна рослина з великими запашними плодами; 2. великий круглий або продовгуватий соковитий плід цієї рослини
holka ž 1. <i>děvče</i> ; 2. <i>dívka</i>	голка ж (<i>jehla</i>) тонкий металевий стрижень з гострим кінцем і вушком, у яке всиляється нитка для шиття
hrad m (<i>ukr. замок</i>) <i>hrozené (feudální) sídlo</i>	град ч (<i>kroupy</i>) атмосферні опади у вигляді частинок льоду різного розміру, переважно округлої форми
chata ž 1. <i>menší stavba pro přechodný, zpravidla rekreační pobyt</i> ; 2. <i>horská stavba, hotel pro ubytování rekreatů a turistů</i>	хата ж сільський одноповерховий житловий будинок
jahoda ž (<i>ukr. полуниця</i>) <i>červený dužnatý chutný plod jahodníku (ovoce): lesní, zahradní jahody</i>	ягода ж (<i>bobule</i>) соковитий, невеликого розміру плід трав'яних та кущових рослин. Ягодами називають такі плоди, в яких оплодень соковитий, багатонасінний, часто інтенсивно забарвлений (смородина /černý rybíz, агрус /angrešt)
květen m (<i>ukr. травень</i>) <i>pátý měsíc roku, máj</i>	квітень ч (<i>duben</i>) четвертий місяць календарного року
kosa ž 1. <i>ruční nástroj na sečení obilí a pícein: sekat kosou; naklepávat kosu</i> ; 2. <i>zeměpisně přirozený úzký pruh pevniny oddělující mořský záliv</i>	коса ж 1. заплетене волосся, довге волосся; 2. сільськогосподарське знаряддя для косіння трави, збіжжя тощо, що має вигляд вузького зігнутого леза, прикріпленого до держака
kára ž <i>ruční (dvoukolový) vozík</i>	кара ж (<i>trest</i>) сурове покарання, відплата за щонебудь
lékárna ž (<i>ukr. аптека</i>) <i>zdravotnické zařízení pro přípravu, výdej a prodej léků</i>	лікарня ж (<i> nemocnice</i>) заклад для стаціонарного лікування хворих
matka ž (<i>ukr. мати</i>) 1. <i>žena ve vztahu k svému dítěti</i> ; 2. <i>žena pečující o někoho</i> ; 3. <i>zvířecí samice mající mladá</i>	матка ж (<i>děloha</i>) 1. плідна самиця в тварин; 2. анат. внутрішній статевий орган жінки та самиці тварини, у якому розвивається зародок

nevěštka ž (ukr. проститутка) prostitutka	невістка ж (snacha) заміжня жінка стосовно до рідних її чоловіка
ovoce s (ukr. фрукти) jedlé plody (zejm. stromů a keřů) požitelné za syrova	овоч заст. овоц, ч. рідко, ж. (čes. zelenina) плоди городніх (рідше польових) рослин та зелень, що вживаються як їжа; городина
okurka ž (ukr. огірок) 1. poléhavá bylina s velkými listy a žlutými květy 2. její zelený podlouhlý dužnatý plod (zelenina)	Окúрка ¹¹ ж річка в Україні
pádlo s (ukr. весло) náčiní k ručnímu pohánění lodí (nepřípevněně k ní)	падло s 1. (mršina) 1. те саме що падаль труп тварини; 2. підла людина (podlý člověk)
pohoda ž (ukr. рівновага, спокій) 1. příznivé počasí 2. příznivé podmínky, stav klidu a štěstí	погода ж (počasí) стан атмосфери (хмарність, вологість, опади, температура повітря і т. ін.) у даному місці, в даний час
1. pohanka ž (pohan m) člověk před přijetím křesťanství; 2. pohanka ž (ukr. гречка) 2.1 bylina se srdčitymi listy pěstovaná pro plody; 2.2 její drobné škrobnaté plody	поганка ж 1. жіночий рід до поганець той, хто викликає огиду, відразу; 2. жіночий рід до поганин той, хто не сповідує християнської віри; 3. народна назва неїстівних шапинкових грибів, біда поганка, отруйний гриб
pozor m (ukr. увага) 1. napjaté soustředění smyslů; 2. opatrné, ostražitě soustředění smyslů, ostražitost, bdělost	позор ¹² z rus. (ukr. ганьба, сором, čes. ostuda) ганьба, ганеба, позорище; робити, предметом загального осміяння, осуду
trup m (ukr. тулуб) 1. část těla mezi hlavou a končetinami 2. zákl. část konstrukce: trup lodi, letadla	труп ч (mrtvola) мертве тіло людини або тварини
úvaha ž (ukr. роздуми) přemýšlení uvádějící a hodnotící důvody pro zaujetí urč. stanoviska, uvažování	увага ж (pozor) зосередження думки або зору, слуху на будь-якому об'єкті
zápor m (ukr. заперечення)	запор м (zácpa, tvrdá stolice)

¹¹ Український лінгвістичний портал „Словники України“ [online] 19.11.2021

¹² <http://lang.slovopedia.org.ua/11/53407/173098.html> Російсько-український словник [online] 19.11.2021

<i>porpření, odmítání, negace.</i>	<i>мед. недостатне або нерегулярне, з затримкою, випорожнення кишечника; затор м (засра, zatarasující nahromadění lidí, vozidel ap.) скупчення людей, транспорту і т. ін., що створює перешкоду рухові</i>
zápach м (ukr. сморід) <i>nepříjemný pach</i>	запах ч. (pach) <i>властивість предметів, речовин діяти на органи нюху</i>

Výše představená krátká ukázka je pouhým zlomkem mezijazykové homonymie a paronymie a dokazuje, jak obtížná může být čeština. Posluchači obvykle překládají tato slova vycházejíce ze svého mateřského jazyka a jsou si ve svém překladu velmi jistí. Nemají žádné povědomí o zrádných slovech, tzv. falešných přátelích (Hladká, 2017, NESČ). U takových překladů je možné pozorovat nesprávné užití rodových koncovek podstatných a přídavných jmen, předložek, chybnou valenci sloves atd.

K potvrzení složitosti užívání homonym a paronym poslouží námi vypracované dotazníky (více příloha dotazník 3, dotazník 4), ve kterých jsme oslovili čtrnáct posluchačů kurzu češtiny pro krajanů, aby napsali několik vět česky se slovy *jahody, ovoce, banka, bazar, holka, hrad, lékárna, pohoda, zápach, vůně*. Většina respondentů absolvovala intenzivní dvou a půl měsíční kurz češtiny.

Výsledky jsou následující: slovo *jahody* deset respondentů dokázalo užít ve větě vcelku správně, i když některá řešení se dají vysvětlovat a chápat různě, např. *Můj syn má rád jahody* nebo *Jsou velmi sladké*, a není možné je hodnotit jednoznačně. Ve dvou větách je jasný odkaz na bobule *Sbírali jsme v lese jahody* nebo *V našem lese rostou lahodné jahody*. A jen u krajanů z Ruska čteme věty *Крупная, сочная клубника* i *Клубника моя любимая ягода*.

Slovo *banka* bylo užité ve větách typu *Velká banka rajčat, Chci si koupit baňku na vodu, Do lesa si s sebou vždy беру баňку*, nebo *vzal jsem si banku*; z těchto příkladů je patrné, že jejich autoři měli na mysli zavařovací sklenici, která se obvykle na Ukrajině používá ke sběru různých bobulí v lese.

Slovo *bazar* se projevilo jako velmi dobrá ukázka homonymie. Na kurzu jsme se s tímto slovem nesetkali a posluchači si s ním poradili po vzoru své mateřštiny: *Dnes tam byl rušný bazar, Koupil ovoce v bazaru, Jdu na bazar na nákup, největší bazar ve městě*,

Nedaleko mého domu je ovocný bazar a také В России на базаре продаються хорошеє мяса, На базаре покупаем молоко a tvorog a podobné.

Podstatné jméno *holka* také nečinilo velké potíže, většina vět byla správná, jen v jednom dotazníku jsme se dočetli *Velka holka na šiti*.

Se slovem *hrad*, které je velmi frekventované v různých textech pro cizince, si také dobře poradili, jenom v jedné větě se dočítáme, že *Dnes byla v lese velká zima a hrad*.

Méně srozumitelným bylo slovo *lékárna*, které si čtyři respondenti přeložili jako nemocnice a posléze je použili takto: *Když nás něco bolí, jdeme do lékárny, Bydlím blízko nemocnice*.

Podobná situace se opakovala s homonymem *pohoda*, které použili ve větách *Zíttra bude dobrá/špatná/hezká/svěží/tvrdá (možná myšleno klimatické podmínky) pohoda (myšleno čes. počasí)*.

Na posledních dvou slovech *zápach* a *vůně* se nejvíce ukazuje obtížnost rozlišování významu homonym. Se slovem *zápach*, které v ukrajinštině má opačný význam, byly vytvořeny věty typu *Zápach čokolády voněl, já mám rád zápach koláčů, zápach podzimu, pomeranč/dort má dobrý/pěkný zápach* a podobně.

Slovo *vůně*, kde jsme očekávali opačný výsledek, protože v nespisovné ukrajinštině a v suržiku existuje slovo *воняет* (smrdí), 11 respondentů užilo ve větě správně, 2 zadání nesplnili a jeden napsal *Nepříjemná vůně v továrně*.

Po zhodnocení dotazníků jsme měli možnost s některými respondenty mluvit a na otázku: *odkud znají význam slova vůně*, odpovídali, že v různých průvodcích Českou republikou jsou seznamy slov, která mají odlišný význam a kterým je třeba se vyhýbat¹³.

¹³ Např. česká slova: *šukat* – ukr. шукати je hledat, pohybovat se z místa na místo: *šukat po domě* (podobně je tomu i v polštině); *pošuk* – ukr. пошук je hledání, hledej; *hroši* – ukr. гроші jsou peníze.

3.6 Frazeologie

V následující kapitole představíme krátký vhled do české frazeologie. Nabídneme výsledky dotazníkového šetření (příloha 4), které mělo za cíl zjistit, jak a na kolik rozumí Ukrajinci (Rusové) českým frazémům, a také doložit, pokud existuje, ukrajinský ekvivalent.

Podle učebnice *Čeština – řeč a jazyk* Marie Čechové „frazém (frazeologismus) je ustálené vícekomponentové, často obrazné a expresivní celistvé pojmenování s omezenou kolokabilitou/spojovatelností, leckdy anomální (*křížem krážem* = ‚křížem křížem‘). *Slovník české frazeologie a idiomatiky* člení frazémy na přirovnání, frazémy neslovesné, slovesné a větné (zařazuje mezi frazémy i obraty neobrazné, jako *jízdní dráha*). Máme-li na mysli sémantickou stránku frazému, mluvíme o idiomu“ (Čechová, 2011, s. 66).

Mezi frazémy patří: rčení, přirovnání, pořekadla, pranostiky, přísloví.

Dělení a charakteristiku jsme převzali od Marie Čechové:

- ✓ **rčení** (různá úsloví), např.: *má za ušima, má pod čepicí, poradí si i s medvědem, pálí mu to, je to hlava otevřená* – uvedená rčení mají obdobný význam, vyjadřují chytrost;
- ✓ ustálená **přirovnání** se srovnávacím výrazem *jako* a *než*: *je chytrý jako liška; je jako dubnové počasí* (nestálý); *udělá to, než bys řekl švec* (hned, rychle);
- ✓ **pořekadla** – mají charakter větný, shrnují často zkušenosti lidí, bývají radící až imperativní: *panská láska po zajících skáče* (je nestálá), leckdy shrnují i zkušenost protikladnou: *ráno moudřejší večera x co můžeš udělat dnes, neodkládej na zítra*;
- ✓ **pranostiky** – výroky týkající se roční doby, počasí a závislosti prací v zemědělství na nich: *Svatá Lucie (13.12.) noci upije a dne nepřídá*;
- ✓ **přísloví** – za ně považujeme ustálené obrazné větné (neměnicí se v kontextu) výpovědi dvousložkové – první část přísloví něco konstatuje, druhá část z toho vyvozuje (mravní) poučení: *Kdo jinému jámu kopá sám do ní padá*; některá jsou z hlediska významu protikladná: *Mluvíti stříbro – mlčeti zlato x Líná huba holé neštěstí*.

Existují frazémy tradiční (tzv. lidové) a kulturní, které jsou hlavně antického a biblického původu.

Dotazníkového šetření se zúčastnilo 20 respondentů. Tentokrát jsme zvolili dvě kritéria pro zhodnocení výsledků, a to věk a dobu pobytu v České republice. Poté jsme respondenty rozdělili do dvou skupin.

1. skupina představuje dotazované Ukrajince z Českých Budějovic a okolí, většinou náležící do farního společenství řeckokatolické církve. V rámci této skupiny máme 11 vyplněných dotazníků, jejichž odpovědi budeme hodnotit podle délky pobytu respondentů v Česku, a pojmenujeme je **1A podskupina do 10 let (5 dotazníků)** a **1B podskupina od 10 let do 25 (6 dotazníků)**.

Zadání 1.: Vysvětlete, co znamenají tato přirovnání, a napište, k čemu se přirovnává v ukrajinštině (příklad *hlas jako zvon* = silný hlas).

- *zuby jako perly* _____
- *vlasy jako hřiva* _____
- *oči jako hvězdy* _____
- *kluk jako buk* _____
- *děvče jako lusk* _____

Tab. 7

podskupiny	1A délka pobytu v ČR do 10 let (5 dotazníků)			1B délka pobytu v ČR od 10 do 25 let (6 dotazníků)		
	plně	částečně	neporozuměli neodpověděli	plně	částečně	neporozuměli neodpověděli
<i>zuby jako perly</i>	5	0	0	6	0	0
<i>vlasy jako hřiva</i>	5	0	0	4	2	0
<i>oči jako hvězdy</i>	3	0	2	6	0	0
<i>kluk jako buk</i>	3	2	0	6	0	0
<i>děvče jako lusk</i>	4	0	1	5	1	0

Obě podskupiny dotazovaných prokázaly velmi dobré porozumění přirovnání, i když u respondentů s dobou pobytu do 10 let je více nezodpovězených zadání, což se dalo očekávat. Také, na příkladech ukrajinských frazémů podskupiny 1B, která je i věkově

starší, se více ukazuje poetičnost, výrazy z lidových písní např. *дівчина рибчина*¹⁴, přirovnání k přírodě.

Ukázka ukrajinských ekvivalentů k českým přirovnáním ze zadání 1:

zuby jako perly – ukr.: př. podskupiny 1A: *гарні зуби, зуби як перлини, голлівудська посмішка*; př. podskupiny 1B: *зуби як діаманти, як білі корали, як мигдаль*¹⁵;

vlasy jako hříva – ukr.: př. podskupiny 1A: *коси як грива, густа шевелюра, волосся як у коня грива, волосся як кінський хвіст (pro vlasy svázané do culíku)*; př. podskupiny 1B: *кучма*¹⁶ *волосся*, a př. částečného porozumění: *dlouhé vlasy, коса до пояса*;

oči jako hvězdy – ukr.: př. podskupiny 1A: *очі як зірки*; př. nerozumění: *людина світиться від енергії, чорні як у цигана*; př. podskupiny 1B: *як діаманти, як терен*¹⁷, *як волошки*¹⁸, *очі - зіроньки*¹⁹;

kluk jako buk – ukr.: př. podskupiny 1A: *хлоп як гора (дуб), сильний як дуб*; částečně porozuměli 2 respondenti: př. *мужній хлопець, сильний і впертий хлопець*; př. podskupiny 1B: *хлопець як мур*²⁰, *кріпкий як дуб, хлопець як сокол*;

děvče jako lusk – ukr.: př. podskupiny 1A: *гарна дівчина, дівчина як маківка*; př. podskupiny 1B: *дівчина як калина*²¹, *дівчина рибчина, чорнобривка*²² *моя, як квіточка, як весна*²³.

2. skupina dotazovaných se skládá z krajanů v projektu Ministerstva vnitra. Získali jsme 9 vyplněných dotazníků, které jsme rozdělili jenom podle věku: kategorii do 35 let jsme pojmenovali podskupina 2A (3 dotazníky) a od 35 let je podskupina 2B (6 dotazníků), protože doba pobytu všech respondentů na území České republiky je stejná, a to okolo dvou měsíců.

¹⁴ Rybička (text písně)

¹⁵ Mandle.

¹⁶ Stoh vlasů.

¹⁷ Терен čes. trnka obecná. Jiné čes. přirovnání je *oči jak trnky*.

¹⁸ Волошка čes. chřma modrá.

¹⁹ Hvězdičku.

²⁰ Zeď.

²¹ Калина čes. kalina obecná.

²² Dívka s černým obočím.

²³ Jaro.

Tab. 8

podskupiny	2A do 35 let (3 dotazníky)			2B od 35 let (6 dotazníků)		
	plně	částečně	neporozuměli neodpověděli	plně	částečně	neporozuměli neodpověděli
Úroveň porozumění přirovnání						
<i>zuby jako perly</i>	0	1	2	3	0	2
<i>vlasý jako hřívá</i>	0	2	0	4	0	1
<i>oči jako hvězdy</i>	2	0	1	3	0	2
<i>kluk jako buk</i>	2	0	1	4	0	1
<i>děvče jako lusk</i>	1	0	2	4	0	1

zuby jako perly – ukr.: př. podskupiny 2A: úplné neporozumění: *Хто дав зуби, дасть і хліб до зуби*, částečného porozumění: *Білі зуби маю та усі ховаю, Ці горіхи на ваші зуби*; př. podskupiny 2B: podobné jako u skupiny 1B;

vlasý jako hřívá – ukr.: př. podskupiny 2A: částečné porozumění: *Коса дівоча краса*; př. podskupiny 2B: *Волося ніби водоспад, Ллються коси як ранкові роси*, rus. *конна*²⁴ на голову;

oči jako hvězdy – ukr.: př. podskupiny 2A: *очі як намистинки*²⁵, *очі як тудзики*²⁶; př. neporozumění: *Очі бояться а руки роблять*; př. podskupiny 2B: rus. *глаза как пугавички*²⁷;

kluk jako buk – ukr.: př. podskupiny 2A: *сильний як дуб, бик*; př. podskupiny 2B: rus. *парень – орел, хлопець як орел*;

děvče jako lusk – ukr.: př. podskupiny 2A: *Струнка, як хвоїнка (берізка)*; př. podskupiny 2B: rus. *девица – красавица, худая стройная девушка*, ukr. *струнка дівчина*;

²⁴ Totéž co ukr. *кучма* – stoh vlasů

²⁵ Korálky v náhrdelníku.

²⁶ Knoflíky ukrajinsky.

²⁷ Knoflíky rusky.

Ve skupině krajanů, která byla rozdělená podle věku, jsme zaznamenali větší porozumění v podskupině 2B od 35 let (nejstarší respondent 62 let). Následující cvičení by mohlo více poukázat na podobnost ukrajinštiny a češtiny v rovině frazeologické. Sledujeme, která přirovnání se používají v obou jazycích anebo jen v jednom z nich, pro ukázkou jsme vybrali jen několik přirovnání z 2. zadání (příloha 4). Pro tento úkol použijeme všechny dotazníky bez jakéhokoliv dělení.

Zadání 2: Doplňte tato přirovnání:

- *vysoký jako* _____
- *chytrý jako* _____
- *hloupý jako* _____
- *mlčet jako* _____
- *kouřit jako* _____
- *stát jako* _____

u frazému *vysoký jako* – 9 respondentů zvolilo ukrajinský ekvivalent *високий як тополя* (vysoký jak topol), poté *смерека*, *тука*²⁸, 4krát se objevila varianta *високий як жирафа* (vysoký jak žirafa);

chytrý jako – 13 respondentů zvolilo ukrajinský ekvivalent *хитрий*²⁹ *як лисиця* nebo *лис*, jednou *сова*. U krajanů žijící v České republice více než 15 let se objevilo přirovnání *chytrý jako rádio*;

hloupý jako (ukr. *дурний як*) – u tohoto frazému pozorujeme několik tematicky orientovaných přirovnání buď ke zvířeti *дурний як баран* (jednou *порося*), nebo k různým předmětům ze dřeva *дурний як штахета*³⁰, *цін*³¹, *пень*³², *пробка*³³ a také k obuvi *сибірський валянок*, *кірзовець*³⁴, *чобіт*³⁵;

²⁸ Dlouhá tyč.

²⁹ Vychytralý.

³⁰ Úzké dřevěné prkno, z kterého se vyrábí plot.

³¹ Сеп.

³² Pařez.

³³ Špunt.

³⁴ Typ velmi tvrdé, nepohodlné vojenské boty.

³⁵ Vyšší bota, kozačky.

mlčet jako – naprostá většina uvedla variantu *мовчати як риба* (mlčet jako ryba), která se úplně shoduje s českou; *мовчати як гриб, могила; мовчати як води в рот набрав*;

kouřit jako – nejčastěji se opakovalo přirovnání *курить як паровоз³⁶, чоботар³⁷* nebo *швець, комін, фабрика* a také české varianty *Temelín, kamna*;

stát jako – často užívaným frazémem bylo *стояти як стовп, вкопаний, статуя, як у тумани³⁸*.

Na základě dotazníkového šetření jsme zjistili, jak si poradili a na kolik porozuměli mluvčí z Ukrajiny (Ruska) vybraným českým přirovnáním, a jak veliká je podobnost a odlišnost stejného frazému ve dvou gramaticky příbuzných jazycích. Z představené charakteristiky je patrné, že úroveň porozumění je velmi vysoká, obzvlášť u stejně znějícího výrazu, chyby se projevují u homonym (chytrý – хитрий). Zdá se, že doplňování částí, ke které se přirovnává, se dařilo lépe a přispělo k rozvíjení tvořivosti členů této skupiny.

Jako snazší úkol se ukázalo být přiřazování správného vysvětlení českého frazému z příslušné nabídky českých ekvivalentů. Dotazovaní měli vybrat vysvětlení šesti frazémů s klíčovým slovem „hlava“:

Zadání 3: Vyberte a připojte správné vysvětlení následujících frazémů (rčení):

- *To mi hlava nebere.* → Nechápu.
- *Má svou hlavu.* → Má svou pravdu.
- *Hlavou zeď neprorazíš.* → Nebuď tvrdohlavý.
- *Nedělá si těžkou hlavu.* → Netrápí se.
- *Všechno hodil za hlavu.* → Je bezstarostný.
- *Ztratil hlavu.* → Zamiloval se.

Úkol plnilo 12 respondentů. Z nich 6 vybralo a přiřadilo správné vysvětlující ekvivalenty ke všem šesti vybraným frazémům. Ze šesti zbývajících 3 vybrali příslušná česká vysvětlení, ale 2 z nich chybovali u dvou frazémů *To mi hlava nebere*, *Nedělá si těžkou hlavu*. Jeden chyboval u tří frazémů, dva byly shodné s předchozími, jeden jiný (*Všechno hodil za hlavu*).

³⁶ Parní mašinka.

³⁷ Také švec.

³⁸ Mlha.

Z poslední tříčlenné skupiny 2 dotazovaní porozuměli čtyřem frazémům, ale odpovídali ukrajinsky. Jejich vysvětlující ekvivalenty však byly výstižné, př. ukr. *To mi hlava nebere. To mi ne ide v holovu. Nedělá si těžkou hlavu. He беру тяжке в голову. He беру дурного в голову а тяжкого до рук. Všetchno hodil za hlavu. Пропустил мимо уцеї* (rus.). Pouze jediný doplnil správně jen tři frazémy.

Poslední zadání se týkalo **parémíí**, tedy **přísloví**. Vyplňovatelé dotazníku měli u několika vybraných tradičních českých přísloví prokázat porozumění tím, že napíší významem podobná přísloví ukrajinská.

Zadání 4: Napište podobná ukrajinská přísloví:

- *Kdo se bojí, nesmí do lesa.*
- *Kdo jinému jámu kopá, sám do ní padá.*
- *Bez práce nejsou koláče.*
- *Ranní ptáče dál doskáče.*
- *Komu se nelení, tomu se zelení.*
- *Práce kvapná, málo platná.*
- *Všetchno trvá, až se ztrhá.*
- *Tak dlouho se chodí se džbánem pro vodu, až se ucho utrhne.*

Skupina 12 řešitelů úkolu s příslovími se podle výsledků dá rozdělit přesně na polovinu **6+6**. Dalším dělítkem je věk **1. skupina** zahrnuje 4 řešitelky a 2 řešitele ve věku mezi 55 až 62 léty, **2. skupina** má 4 řešitelky a 2 řešitele ve věku mezi 24 až 40 léty.

1. skupina si vedla výborně, z osmi uvedených úkolů s příslovími vyřešili téměř všechny: 2 řešitelky si nevěděly rady pouze s jedním příslovím, 2 řešitelé (muž a žena) nesplnili dva úkoly a 2 (muž a žena) nesplnili tři úkoly. Ukázalo se, že ve věkově starší skupině bylo větší povědomí o tradičních příslovích. Některé řešitelky byly velmi kreativní, uvedly k jednomu českému přísloví i dvě významem odpovídající ukrajinská: např. pro přísloví **Ranní ptáče dál doskáče** – uvedla respondentka (věk 61) hned dvě – ukr. *Як хто дбає так і має*³⁹, rus. *Паши (Павел) не лениво, проживеши счасливо*⁴⁰. Navíc připojila ještě jednu delší, významově blízkou, variantu: *Рання пташка носик прочищає а пізня очі продурає*⁴¹. Nebo jiná (věk 58) připojila také dvě: *Хто рано*

³⁹ *Jak chto dbaje tak i maje.*

⁴⁰ *Paši ne lenivo, proživěš sčaslivo.*

⁴¹ *Rannja ptaška nosik pročiščaje, a piznja – oči prodyraje.*

встає тому Бог дає⁴²., ale i *Ранок панок*⁴³. Další respondent (věk 62) přidal ještě jinou variantu: *Хто рано підводиться, за тим і діло водиться*⁴⁴.

Významově blízkým příslovím řešil tentýž respondent české: ***Komu se nelení, tomu se zelení*** – *Посієм вчасно, то і вродить рясно*⁴⁵.

Úplně jinak než všichni ostatní vyřešil české přísloví ***Práce kvapná, málo platná***. – *Стук – зрюк, аби з рук*⁴⁶. Všichni ostatní uváděli přibližně stejný ekvivalent k tomuto českému přísloví *Хто спішиить той людеї насмішиить*⁴⁷.

Přísloví „***Bez práce nejsou koláče***“ mělo několik ukrajinských, ale i ruských variant: *Кто не работает, тот не ест*⁴⁸. *Без труда не выловиш /не вытациши и рыбку из пруда*⁴⁹. *Без труда нема плода*⁵⁰. *Хто не працює той не їсть*⁵¹. Dvě respondentky uvedly spíše vysvětlení, ale obsahově správné: *Без праці нема нічого...* (věk 58), nebo varianta vyzněla žertovně: *Хто не лінувий, той жонатий*⁵² (věk 55).

2. skupina pracovala také velmi dobře, z osmi úkolů s příslovími měli 4–6 správných řešení, jedna řešitelka jich měla správně dokonce sedm. Naopak nejmladší řešitelka (24 let) uvedla správně jen tři přísloví, tedy méně než polovinu. Někdy řešitel (40 let) užil přísloví významově blízké, jako např. k českému ***Komu se nelení, tomu se zelení*** – připojil ukrajinské *Під лежачий камінь вода не тече*⁵³. Nebo: ***Bez práce nejsou koláče*** – *Без діла слабіє сила*⁵⁴. Blízké českému rčení ***Ranní ptáče dál doskáče*** – je i ukrajinské *Не лінуєся рано вставати а стидайся довго спати*⁵⁵.

Jako nejobtížnější se ukázalo být přísloví ***Tak dlouho se chodí se džbánem pro vodu, až se ucho utrhne***. Téměř nikomu se nepodařilo vymyslet významově odpovídající ukrajinské přísloví. Jediná řešitelka z 1. skupiny (věk 55) uvedla jemu odpovídající

⁴² *Что рано встaje, тому Бог даje*

⁴³ *Ранок – панок.*

⁴⁴ *Что рано підводиться, за тим і діло водиться.*

⁴⁵ *Посієм вчасно, то і вродить рясно.*

⁴⁶ *Стук-хрjuk, аби з рук.*

⁴⁷ *Что спишіть, той лjудej смишіть.*

⁴⁸ *Кто не работает, тот не jest.*

⁴⁹ *Без труда не выловиш/не vytjaneš i rybku iz pruda.*

⁵⁰ *Без труда нема плода.*

⁵¹ *Что не працює, той не їсть.*

⁵² *Что не лінувий, той жонатий.*

⁵³ *Під лежачий камінь вода не тече.*

⁵⁴ *Без діла слабіє сила.*

⁵⁵ *Не лінуєся рано вставати, а стидайся довго спати.*

podobu v ukrajinštině: *До пори до часу горнець воду носитъ*⁵⁶. Problematické bylo i přísloví *Všetchno trvá, až se ztrhá*. Nejčastěji řešitelé uváděli spojení *Vse do poru do času*⁵⁷. Respondent z 1. skupiny (věk 57) připojil dvě varianty: *Всему свое время*⁵⁸ a ještě *До поры до времени*⁵⁹.

Zdá se, že hledání ukrajinských variant k českým příslovím respondentky a respondenty zaujalo natolik, že někteří doplňovali navíc další výstižné varianty ukrajinských přísloví.

⁵⁶ *Do poru do času gornecъ vodu nositъ.*

⁵⁷ *Vse do poru do času.*

⁵⁸ *Vsemu svojě vremja.*

⁵⁹ *Do poru do vremeni.*

Závěr

Cílem této bakalářské práce byly lingvistické a didaktické problémy při výuce českého jazyka u krajanů z Ukrajiny a Ruska v projektu přesídlení krajanů do České republiky, který realizuje Ministerstvo vnitra České republiky. Sociální asistenci v tomto projektu zajišťuje Arcidiecézní charita Praha. Za dobu existence projektu se ho zúčastnilo 1884 Ukrajinců, 72 Venezuelců, 16 Rusů. Autorka bakalářské práce se již 6 a půl roku podílí na přípravě a výuce v kurzu českého jazyka orientovaného na zmíněnou skupinu posluchačů. Práce v projektu je velmi zajímavá a různorodá. Složení skupin je heterogenní, jak z hlediska věku (od 15 let bez dalšího věkového omezení, nejstarším posluchačem může být kolem osmdesáti let), tak vzdělání (dělník, učitel, doktor). Velmi často do jedné skupiny patří celá třígenerační rodina. Běžným je také propojení v rámci jednoho kurzu krajana začátečníka a krajana se schopností se poměrně obstojně domluvit česky. Kurzy nemají přesně stanovenou dobu trvání a závisí také na tom, jak rychle klient získá práci a najde bydlení, což je v trvání okolo dvou měsíců. Pro lektory je tato skutečnost vždy velkou výzvou, musí přizpůsobit učební materiál a zvolit vhodné didaktické postupy tak, aby si krajané i za krátkou dobu osvojili co nejvíce potřebného učiva z české gramatiky a doplnili si slovní zásobu. Lekce jsou koncipované hlavně tak, aby posluchač byl schopný se domluvit v běžném životě. Stále musíme mít na mysli, že jsou mezi nimi tátové a maminky, kteří po odjezdu z hotelu musí živit své rodiny a zařadit se do běžného života v Česku.

V úvodní kapitole kvalifikační práce uvádíme krátkou charakteristiku jazykových skupin západoslovanské a východoslovanské. Více pozornosti věnujeme ukrajinštině a češtině jakožto srovnávaným jazykům. Také detailní popis ukrajinského hláskosloví a vybraných slovních druhů z tvarosloví, včetně komparace s některými gramatickými jevy v češtině.

V praktické části nabízíme popis projektu přesídlení krajanů do vlasti jejich předků a podáváme přehled učebnic češtiny pro cizince přímo využitých při výuce a také jejich charakteristiku z hlediska posluchače a lektora.

V následující podkapitole pojednáváme o přízvuku v ukrajinštině a výslovnostních chybách Ukrajinců s ohledem na několikaletou lektorskou zkušenost z hodin češtiny pro cizince a zároveň na základě osobních poznatků autorky závěrečné práce jako cizinky.

Kapitola o české morfologii a jejím úskalí pro cizince vychází z dat závěrečných testů (příloha 1) krajanů po absolvování intenzivního jazykového kurzu. Z důvodu časového omezení, se detailně věnujeme jen určitým úsekům mluvnice, a to nejvíce slovesům, zájmenům, předložkám, číslovkám, okrajově podstatným a přídavným jménům (určování jejich rodu a potažmo orientací v českém deklinačním systému).

Testy byly tematicky zaměřeny jen na časování sloves a podmiňovací způsob. Výsledky analýzy 108 testů, shromážděných za posledních 6 let, poukázaly na řadu opakujících se chyb v konjugaci sloves. Například v přítomném čase je to správné zařazení slovesa do jedné z konjugačních skupin, pozice reflexivního zájmena *se/si* ve větě (př. chyby *Moc mi líbí se zámek Hluboká nad Vltavou* /*Moc se mi líbí zámek Hluboká nad Vltavou*), v budoucím čase jeho tvoření u sloves pohybu pomocí prefixů *po-*, *pů-* (př. *Do Mnichova budeme letět/poletíme letadlem*). Jako nejobtížnější se ukázal minulý čas, který se v češtině velmi liší od ukrajinského. Komplikace působí užívání pomocného slovesa *být* v minulem čase a jeho pozice ve větě, rodová koncovka přičestí minulého činného (př. chyby *My čekaly před hlavní poštou* / *Čekali jsme před hlavní poštou*). Obdobné složitosti pro cizince přináší i kondicionál přítomný. S odvoláním na výsledky testů v kombinaci s dosavadními zkušenostmi z hodin češtiny pro jinojazyčné mluvčí nabízíme určité postupy při výkladu obtížných gramatických jevů.

V kapitole lexikologie, kde jsme se více zaměřili na mezijazykovou homonymii a paronymii, neboli na zrádná slova v češtině a ukrajinštině, respondenti v dotaznících potvrdili dvě skutečnosti. Jedna z nich je, že v dotaznících jsou slova z oblasti tzv. „zrádných“, která se dostala do skupiny slov populárních, a proto se v nich chybovalo opravdu minimálně. Druhá skutečnost je, že u slov méně frekventovaných ve slovní zásobě pro cizince se homonymum a paronymum užívá a překládá v souladu s mateřským jazykem cizince: př. *Velká banka rajčat, Koupil ovoce v bazaru, Velka holka na šiti, Dnes byla v lese velká zima a hrad, Zápach čokolády voněl, já mám rád zápach koláčů*.⁶⁰

V poslední kapitole o frazeologii jsme oslovili dvě skupiny Ukrajinců. Jednu z Českých Budějovic a okolí, žijících v České republice minimálně 4 roky, druhou, skupinu krajanů, kteří do Česka přijeli před dvěma měsíci. Výsledky frazeologického šetření jsou velmi pozitivní. V obou skupinách respondenti prokázali vysokou úroveň porozumění přirovnání, rčením a příslovím (paremiím) a zároveň nabídli mnoho odpovídajících ukrajinských ekvivalentů. Na výsledcích se určitě projevil věk

⁶⁰ Vysvětlení a správné překlady homonym použitých v ukázce najdete v Tab. 6.

respondentů a délka pobytu v České republice a také jejich české kořeny. Toto cvičení, ještě jednou poukázalo na společný slovanský původ a na velikou lexikální podobnost ukrajinštiny a češtiny.

Věřím, že tato práce bude svým obsahem přínosná lektorům češtiny pro Ukrajince, částečně i pro Rusy, a to z toho důvodu, že na zkoumané gramatické jevy, lexikologii a frazeologii bylo pohlíženo z pozice dvou jazyků, aktivně mnou užívaných, které mám moc ráda. Pevně doufám, že i nadále budu dobrým „průvodcem“ češtinou pro krajany i Ukrajince.

SEZNAM LITERATURY

ADAMOVIČOVÁ, Ana. Zpracování gramatiky českého jazyka v učebních materiálech češtiny pro cizince. *Naše řeč*, roč. 94 (2011), č. 5, s. 256–258.

ARCHANHEL‘S‘KA, A. – BLÁHA, O. – CHOLODOVÁ U., ed. *Čeština na Volyni*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, 2021.

ČECHOVÁ, Marie. *Čeština – řeč a jazyk*. 3., rozš. a upr. vyd. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 2011.

ČECHOVÁ, Marie. *Čeština – řeč a jazyk*. Praha: ISV, 1996.

ČECHOVÁ, E. – TRABELSIOVÁ, H. – PUTZ, H. *Chcete mluvit česky?* (1. díl, ukrajinská verze), Liberec, 1999.

HOLUB, Josef. *Stručný etymologický slovník jazyka českého se zvláštním zřetelem k slovům kulturním a cizím*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992.

HRDLIČKA, Milan. *Gramatika a výuka češtiny jako cizího jazyka*. Praha: Karolinum, 2009. 162 s.

HRDLIČKA, Milan. *Cizí jazyk čeština*. Praha: ISV, 2002. Jazykověda (Institut sociálních vztahů).

HRDLIČKA, Milan. *Kapitoly o češtině jako jazyku nemateřském*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2019.

KARLÍK, P. – NEKULA, M. – RUSÍNOVÁ, Z. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995.

KOLEKTIV. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Praha: Academia, 1994.

KUDĚLKA, Milan. *O pojetí slavistiky: vývoj představ o jejím předmětu a podstatě*. Praha: Academia, 1984.

KVÍTKOVÁ, Naděžda. Slované jazyky a jejich současný stav. *Český jazyk a literatura*, roč. 53, č. 3 (2002/2003), s. 118–122.

KURIMSKÝ, A. – ŠIŠKOVÁ, R. – SAVICKÝ, N. *Ukrajinsko-český slovník*, 1. díl (A–O), Praha: Academia, 1994; 2. díl (П–Я), Praha: Academia, 1996.

LEŠKA, O. – SAVICKIJ, N. – ŠIŠKOVÁ, R. *Mluvnice současné ukrajinštiny*. Praha: Slovanský ústav AV ČR, Euroslavica, 2001.

LOTKO, Edvard. *Zrádná slova v polštině a češtině: (Lexikologický pohled a slovník)*. Olomouc: Votobia, 1992. Edice studijních textů.

MACHEK, Václav. *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2010.

NAVRÁTILOVÁ, Denisa. *Ukrajinsko-česká mezijazyková homonymie a paronymie* (na materiálu substantiv). Brno, 2011. Bakalářská práce. Masaryková univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Mgr. Jitka Micháliková, Ph.D.

PETR, Jan. *Základy slavistiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984.

REJZEK, Jiří. *Český etymologický slovník*. Voznice: Leda, 2012.

SAVICKÝ, N. – ŠIŠKOVÁ, R. *Ukrajinsko-český a česko-ukrajinský slovník*. Praha: Leda, 2007.

VEČERKA, Radoslav. *Jazyky v komparaci 1: nástin české jazykovědné slavistiky v mezinárodním kontextu*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008.

VEČERKA, Radoslav. *Jazyky v komparaci 2: charakteristiky současných slovanských jazyků v historickém kontextu*. Praha: Nakladatelství Euroslavica, 2009.

VEČERKA, Radoslav. *Základy slavistiky a rusistiky*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1979.

ŽDÍMALOVÁ, Hana. Integrace mluvení a poslechu u dospělého žáka na úrovni A1–A2. In: Hlínová Kateřina (ed.), *Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka (AUČCJ)*. Praha: Filip Tomáš – Akropolis, 2010, s. 135–141.

Юшук, І. П. *Практикум з правопису української мови*. – Київ: Освіта, 2002.

Етимологічний словник української мови: в 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. — Київ: Наукова думка, 1982–2012.

Internetové zdroje

HLADKÁ, Zdeňka. PARONYMIE. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*.
URL: <https://www.czechency.org/slovník/PARONYMIE> (poslední přístup: 29. 11. 2021).

Internetová jazyková příručka. URL: <https://prirucka.ujc.cas.cz/>

Slovník spisovného jazyka českého. URL: <http://ssjc.ujc.cas.cz/>

Словник України. URL: <https://lcorp.ulif.org.ua/dictua/>

Словник української мови, академічний тлумачний словник 1970–1980.
URL: <http://sum.in.ua/>

Український лінгвістичний портал „Словники України.“
URL: <https://lcorp.ulif.org.ua/dictua/>

Російсько-український словник.
URL: <http://lang.slovoedia.org.ua/11/53407/173098.html>

Do ČR přicestovalo téměř 1100 krajanů především z Ukrajiny.
URL: <https://www.mvcr.cz/migrace/clanek/do-cr-pricestovalo-temer-1100-krajanu-predevsim-z-ukrajiny.aspx>

Krajané.
URL: <https://www.mvcr.cz/migrace/clanek/krajane.aspx?q=Y2hudW09MQ%3d%3d>

Sociální asistence přesídleným krajanům.
URL: <https://praha.charita.cz/sluzby/migrace/socialni-asitence-presidlenym-krajanum/>

Bulletin k 5. výročí přesídlení krajanů. 28. říjen 2020.
URL: <https://praha.charita.cz/wp-content/uploads/2020/10/003/specialni-vydani-bulletinu-arcidiecezni-charity-praha-k-5-letum-programu-presidleni-krajanu.pdf>

PŘÍLOHA 1

TEST-DOTAZNÍK 1

Datum _____ Jméno _____ Příjmení _____

1. Dejte slovesa do správného tvaru přítomného času.

1. My se (dívat) _____ na pana Nováka. 2. Vy (pracovat) _____ ve firmě co vyrábí tužky? 3. Ty (znát) _____ naši učitelku? 4. Já (spát) _____, on jde také spát. 5. Co teď (číst) _____? 6. Petr (vědět) _____ hodně o české historii. 7. Můj kamarád (bydlet) _____ v Českém Krumlově. 8. Rodiče (povídat si) _____ o festivalu Pražské jaro. 9. Moc _____ mi _____ (líbit se) zámek Hluboká nad Vltavou. 10. V Českých Budějovicích (studovat – 3. os. sg.) _____ češtinu.

2. Řekněte v budoucím čase.

1. Letos trávíme prázdniny v Červené nad Vltavou.

2. Do Mnichova letíme letadlem.

3. Studuju češtinu na kurzu pro cizince.

3. Napište tvary minulého času.

6. V Číně (být) _____ velké zemětřesení.

7. Petr (koupit si) _____ místenku na autobus do Českých Budějovic.

8. Klára (mít radost) _____ z nového náramku.

9. (Čekat – 1.os.pl) _____ před hlavní poštou.

10. Včera (pracovat – 1.os.sg.) _____ až do 17:00 hodiny.

4. Řekněte v kondicionálu. (max. 10 bodů)

1. Cestovat po světě – (já) _____
2. Studovat češtinu – (ty) _____
3. Dívat se na televizi – (ona) _____
4. Tancovat celou noc – (my) _____
5. Opalovat se - (vy) _____

5. Napište 10 vět v češtině o sobě.

PŘÍLOHA 2

DOTAZNÍK 2

JMÉNO _____ VĚK _____

NARODNOST _____ MÍSTO NAROZENÍ _____

JAK DLOUHO BYDLÍTE V ČESKÉ REPUBLICCE? _____

1. Напишіть речення чеською мовою використовуючи ці слова:

čerstvý chléb

pozor

pohanka

pádlo

Skot

krásná

2. Перекладіть на чеську мову.

Я себе погано почуваю.

Ми ідемо трамваєм по Празі.

Ми будемо добре вчитися.

Українські банки працювали до 18:00.

Відень прекрасний ввечері.

Я би хотів знайти добру роботу.

Ми були б щасливі в новій квартирі.

PŘÍLOHA 3

DOTAZNÍK 3

1. Выберіть, на ваш погляд, підходящу комбінацію прикметника з іменником:

dívka, kluk, ovoce, zelenina, chléb, pohoda, bazar, vzduch, člověk, život, žena
Čerstvý Čerstvá Čerstvé Tvrdý Tvrdá Svěží Svižná Dobrý Dobrá Chytrý Chytrá

DOTAZNÍK 4

1. Напишіть речення чеською мовою з наступними словами:

jahody
ovoce

banka
bazar
holka
hrad
lékárna

pohoda
zápach
vůně

PŘÍLOHA 4

JAZYKOVÝ DOTAZNÍK PRO CIZOJAZYČNÉ MLUVČÍ

JMÉNO _____ VĚK _____

NARODNOST _____ MÍSTO NAROZENÍ _____

JAK DLOUHO BYDLÍTE V ČESKÉ REPUBLICE? _____

1. VYSVĚTLETE, CO ZNAMENAJÍ TATO PŘIROVNÁNÍ a napište, k čemu se přirovnává v ukrajinštině (příklad hlas jako zvon = silný hlas; uveďte podobné přirovnání v ukrajinštině)

- zuby jako perly _____
- vlasy jako hřívá _____
- oči jako hvězdy _____
- kluk jako buk _____
- děvče jako lusk _____

2. DOPLŇTE TATO PŘIROVNÁNÍ

- silný jako _____
- slabý jako _____
- zdravý jako _____
- vysoký jako _____
- chytrý jako _____
- hloupý jako _____
- křičet jako _____
- mlčet jako _____
- kouřit jako _____
- spát jako _____
- stát jako _____
- utíkat jako _____

3. VYSVĚTLETE OZNAČENÉ SPOJENÍ

- Petr je *černá ovce* rodiny. _____
- Věra je *bílá vrána* mezi všemi. _____
- Byla tam *hlava na hlavě*. _____
- Mluví *páté přes deváté* _____

4. VYBERTE SPRÁVNÉ VYSVĚTLENÍ Z TĚTO ŘADY A PŘIPIŠTE JE, KAM PATŘÍ (např. Zapomínám. = MÁM DĚRAVOU HLAVU):
Nebud' tvrdohlavý. Zamiloval se. Má svou pravdu. Nechápu. Netrápí se.
Všechno opustil. Je bezstarostný.

- TO MI HLAVA NEBERE. _____
- MÁ SVOU HLAVU. _____
- HLAVOU ZEĎ NEPRORAZÍŠ. _____
- NEDĚLÁ SI TĚŽKOU HLAVU. _____
- VŠECHNO HODIL ZA HLAVU. _____
- ZTRATIL HLAVU. _____

5. VYSVĚTLETE TATO PŘÍSLOVÍ; NAPIŠTE PODOBNÁ
UKRAJINSKÁ: např.: *česky - Jablko nepadá daleko od stromu. Jaká matka taká Katka. Ukrajinsky – Jabluko vid jabluni daleko nepadaje.*

- Kdo se bojí, nesmí do lesa. _____
- Kdo jinému jámu kopá, sám do ní padá. _____
- Bez práce nejsou koláče. _____
- Ranní ptáče, dál doskáče. _____
- Komu se nelení, tomu se zelení. _____

- Tak dlouho se chodí se džbánem pro vodu, až se ucho utrhne.

- Všechno trvá, až se ztrhá. _____

- Práce kvapná, málo platná. _____

Moc Vám děkuji,

Bc. Nataliya Prokip